

Läroplan för särskolan

Lsä73

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBLIOTEK

100159 1356

Förskola

Supplement

SKOLÖVERSTYRELSEN 1973

TILLHÖR REFERENSBIBLIOTEKET
UTLÅNAS EJ

Läroplan
1105

er

Pedagogiska biblioteket

REF
Lärarlänser
266

Lsäs II

Läroplan för särskolan

SKOLOVERSTYRELSEN

Utbildningsförlaget

Supplement

Förskola

Förord

Föreliggande läroplan för särskolan utges av SÖ med stöd av Kungl Maj:ts stadga angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda (SFS 1972:456 § 39).

Läroplanens innehåll fördelas vid utgivningen på en allmän del (del I) och en supplementdel (del II).

I **Läroplanens allmänna del** ingår mål och riktlinjer, timplaner och kursplaner med mål och huvudmoment i förekommande ämnen. I denna del ingår vidare allmänna anvisningar för skolans verksamhet i anslutning till nämnda mål och riktlinjer.

Läroplanens supplementdel innehåller kursplaner och mera detaljerade anvisningar och kommentarer till dessa samt närmare anvisningar för verksamheten i särskolans förskola, grundundervisning, träningskola, yrkesskola samt särskild undervisning. Ett speciellt supplement berör särskolelevens personlighetsstruktur.

Supplementdelen är av praktiska skäl uppdelad på flera häften, varierande i fråga om både omgång och karaktär. SÖ avser att efter hand revidera och komplettera supplementdelen med hänsyn till erfarenheterna vid läroplanens tillämpning. Läroplanen träder i kraft den 1 juli 1974.

Stockholm den 1 juni 1973

Kungl Skolöverstyrelsen

Produktion ● 1973 Svenska Utbildnings-
förlaget Liber AB

Formgivning ● Paul Hilber

Teknisk produktion ● Rune Jarenfelt

Tryck ● Svenska Reproduktions AB
Stockholm 1973

Innehåll

Inledning	5	5 Elevvård	17
1 Målsättning	6	5.1 Observationer	17
2 Planering av förskolan	7	5.2 Elevens reaktioner under den första tiden	17
2.1 Individuell integrering och gruppintegrering	7	5.3 Elevens allmänna beteende	17
2.2 Särskilda förskolor	8	5.4 Pedagogisk journal	18
2.3 Särskild undervisning	9	5.5 Samverkan och konferenser	18
3 Eleven	10	5.6 Föräldrakontakter	19
3.1 Perceptionssvårigheter	10	5.7 Skolhälsovård	20
3.2 Svårigheter i begreppsbildningen	11	6 Inlärningsteorier	22
3.3 Inlärningssvårigheter	11	6.1 Intellektuell utveckling	22
3.4 Kommunikationsstörningar	12	6.2 Personlighetsutveckling	25
3.5 Beteendeproblem	12	7 Verksamhetens innehåll	28
3.6 Motoriska störningar	12	7.1 Kommunikation	29
3.7 Sociala svårigheter	13	7.2 Sinnesträning	40
4 Elev — lärare	14	7.3 Motorik	45
4.1 Elevens ankomst till skolan	14	7.4 Skapande verksamhet	49
4.2 Gruppundervisning — enskild undervisning	15	7.5 ADL-träning	53
4.3 Allmänna rekommendationer	15	8 Lekotek	59
		9 Läromedel	61

Inledning

Föreliggande anvisningar och kommentarer för särskolans förskola är avsedda att främst vara en pedagogisk vägledning vid undervisning och träning av psykiskt utvecklingsstörda barn före skolåldern oavsett om dessa barn går i speciellt anordnad förskola eller är integrerade i kommunal förskola. Även förskollärare i en kommunal förskola som får ett utvecklingsstört barn i sin grupp bör sålunda i dessa råd och anvisningar kunna finna vägledning för träning och stimulering av den integrerade eleven.

Anvisningarna ingår som en del av "Läroplan för särskolan" och bygger på de riktlinjer som anges i läroplanens allmänna del. Det har dock ansetts angeläget att i dessa anvisningar ta med vissa delar av elevbeskrivning, elevvård och inlärningsteorier som är speciellt tillämpliga på förskolverksamhet framför allt med tanke på de lärare som i sin grupp har en integrerad utvecklingsstörd elev. Med förskola avses i anvisningarna särskolans förskola. I de fall då kommunal förskola avses anges detta.

1. Målsättning

Verksamheten i förskolan har som målsättning att på ett så allsidigt sätt som möjligt främja elevens intellektuella, fysiska, sociala och personlighetsmässiga utveckling och därvid ta hänsyn till varje elevs förutsättningar, behov och intressen samt stimulera hans framtida anpassning.

De normala utvecklingspsykologiska aspekterna skall vara grunden för all undervisning och träning. De utvecklingsstörda eleverna i förskolan skall från utvecklingspsykologisk synpunkt betraktas som alla andra barn på samma utvecklingsnivå. Problemen kommer in först vid planeringen av den pedagogiska situationen. Det är då nödvändigt att ta hänsyn till de speciella svårigheter som eleverna har och som har sin grund i utvecklingsstörningen.

2. Planering av förskolan

Planeringen beträffande förskolan bör inriktas på

många skolor

individuell integrering och gruppintegrering
särskild undervisning.

Krav på pedagogisk differentiering av förskolan behöver inte resas. Sådan differentiering sker inom gruppens ram. Härigenom ökas möjligheterna att få många skolor och att minska elevområdena. Särskolans förskola bör liksom de primärkommunala förskolorna ligga så nära bostadsbebyggelsen som möjligt. Lokalmässigt kan den anknyta till vanlig förskola om detta är lämpligt.

2.1 Individuell integrering och gruppintegrering i kommunal förskola innebär att i en vanlig förskolgrupp intas ett eller ett mindre antal utvecklingsstörda barn.

Individuell integrering av ett utvecklingsstört barn i en vanlig förskolgrupp måste föregås av en noga genomtänkt planering. Förskolläraren i den kommunala förskolan skall ges den information och det stöd som krävs för att undervisningen skall bli till nytta och glädje för såväl gruppen som det enskilda barnet.

Viss personalförstärkning behövs ibland eftersom det utvecklingsstörda barnet ofta kräver individuell hjälp vid hygiensträning, måltider, utevistelse m m. Denna personal bör givetvis ingå i den övriga arbetsgemenskapen och inte isoleras till det utvecklingsstörda barnet men har som huvuduppgift att bevaka att barnet ej på grund av passivitet eller oförmåga till självaktivering blir lämnad åt sidan.

Föräldrar till icke handikappade barn måste ges en god information innan det utvecklingsstörda barnet placeras i gruppen. Härigenom förebyggs negativa reaktioner och bristande förståelse för ett annorlunda beteende.

Barnen i förskolgruppen däremot brukar inte behöva någon mera ingående information. De bör få sakliga svar på sina frågor i ett naturligt sammanhang.

God kontakt bör etableras mellan förskolläraren i den kommunala förskolan och övriga lärare inom omsorgsverksamheten. Dessa kontakter kan ske genom konferenser, studiedagar och mera informella samtal. Vid behov bör samordnad specialundervisning ges den integrerade eleven av specialutbildad lärare.

Gruppintegrering innebär att en mindre grupp utvecklingsstörda barn, placeras i en förskolgrupp och ingår i den stora gruppens aktiviteter.

Planering och information är givetvis lika betydelsefull vid gruppintegrering som vid individuell integrering liksom behovet av samverkan med övrig förskolpersonal inom omsorgsverksamheten. Anvisningar om konferenser, förande av elevakter etc, gäller även för lärare verksamma vid förskolor med individuellt eller gruppintegrerade utvecklingsstörda barn.

2.2 Särskilda förskolor, avsedda enbart för psykiskt utvecklingsstörda barn, och med grupper på 4 - 7 barn, förläggs gärna till vanliga bostadskvarter eventuellt intill en kommunal förskola. Närheten till såväl grannbarn som förskolbarn skapar förutsättning för en viss grad av integrering i lek och på fritid.

Även för de barn under skolpliktig ålder som vistas på vårdhem skall förskolverksamhet anordnas. Särskild förskola, lokalmässigt skild från vårdavdelning, skall om möjligt anordnas och organiseras på samma sätt som ovan angetts.

Förskolan leds av en förskollärare med hjälp av assistent, utbildad barnsköterska eller vårdbiträde. Läraren arbetar tillsammans med sin assistent och de lägger gemensamt upp tränings- och aktivitets-

program. Då förskolan är knuten till vårdhem, deltar givetvis vårdhemmets personal i denna uppläggnig. Det är dock förskolläraren som bär ansvaret för verksamheten.

Till förskolan som i all övrig särskolverksamhet knyts även andra personalkategorier såsom läkare, psykolog, kurator, sjukgymnast och talpedagog. Samverkan mellan dessa personalgrupper sker dels genom informella kontakter, dels genom kollegier och konferenser. (Se Lsä allmän del s 74.)

2.3 Särskild undervisning anordnas för elever, som på grund av rörelsehinder, långvarig sjukdom eller liknande omständighet ej kan delta i förskolans vanliga arbete. Såsom liknande omständighet kan t ex räknas att vårdnadshavare vägrar eller det eljest är olämpligt att sända barn under särskolpliktig ålder till förskola. Vårdnadshavaren skall ge tillstånd till att undervisningen får förläggas till elevens hem.

Lärare, som ger förskoleelev särskild undervisning i hemmet, skall i tillämpliga delar följa föreliggande anvisningar om förskolan. Verksamheten kan lämpligen vara knuten till en förskola som är utrustad med ett materielförråd som är tillräckligt för att även tillfredsställa hemundervisningens behov.

Läraren bör eftersträva att i hemmet få disponera en bestämd plats så att eleven upplever trygghet och ro i undervisningssituationen. Läraren kan låta eleven få behålla visst träningsmaterial mellan besöken, varvid förälder eller annan vuxen person instrueras i materialets användning.

En strävan bör vara att så snart som möjligt få eleven inskriven i en förskolgrupp antingen i en kommunal förskola eller i speciell förskola för utvecklingsstörda barn.

3. Eleven

Den psykologiska grundsynen på eleverna skall inte skilja sig från den man har i den vanliga förskolan. Varje utvecklingsstörd elev skall betraktas som en individ med samma behov som alla andra barn. Dessa behov är kontakt, trygghet, uppmärksamhet och omvårdnad samt nya kunskaper och färdigheter, och detta skall ligga till grund för planeringen av undervisningen.

De utvecklingsstörda barnens svårigheter ligger i deras bristande intellektuella utveckling. Problemens art och frekvens är emellertid mycket varierande. Vissa problem kan dock sägas vara vanligare än andra.

3.1 Perceptionssvårigheter

De utvecklingsstörda barnen har ofta svårigheter att uppfatta en retning (stimulus) tillräckligt tydligt för att tolka den och reagera på den på ett riktigt sätt. De har vidare svårigheter att urskilja de stimuli som är meningsfulla och distraheras ofta av detaljer och oväsentligheter. De kan också ha svårt att skilja förgrund och bakgrund och blandar därför samman olika stimuli. På grund av hjärn-skador förekommer också ett behov av starka stimuli. Normala och normalt svaga eller otydliga stimuli tränger inte igenom varför en högre intensitet och en större renhet i stimuli krävs.

Dessa perceptionsstörningar kan leda till att eleven i en undervisningssituation där man tränar t ex formuppfattning måste koncentrera sig på stimuli som endast ger formintryck och inte också olika färgintryck etc. Formerna måste också till en början vara stora och tydliga och väl avteckna sig från bakgrunden. Vidare kan perceptionsstörningar hämma elevens förmåga att uppfatta ljud. Den auditiva perceptionen kan vara nedsatt varvid eleven får svårt att uppfatta olika ord eller ljud och sammansättningar av ord. Vidare kan eleven ha svårt att uppfatta det egna uttalet på rätt sätt samt sakna förmåga att jämföra sitt eget tal med andras. Perceptionsstörningen kan även påverka uppfattningen om den egna kroppen - kroppsdelarnas läge och inbördes förhållande till varandra. I sociala situationer kan det vara svårt för eleven att uppfatta det väsentliga och skala bort det oväsentliga. Detta hämmar hans sociala anpassning.

3.2 Svårigheter i begreppsbildningen

Som följd av perceptionsstörningarna men också utan sådana förekommer hos de utvecklingsstörda barnen svårigheter att generalisera och forma begrepp. För att de skall kunna stimuleras i sin förmåga att uppfatta begrepp som tid, rum, tillhörighet, taluppfattning, likheter och skillnader, storlek etc måste stor vikt läggas vid att deras upplevelsevärld vidgas, att erfarenheterna kommer tillbaka och poängteras och att de får en vardaglig rutin.

3.3 Inlärningssvårigheter

De utvecklingsstörda barnen har samma behov som andra barn av att lära sig nya saker. Detta behov försvagas dock ofta genom att allt tar så lång tid och de därigenom mer sällan tillfredsställs och förstärks för nya utforskningar. Härigenom uppkommer så många misslyckanden att motivationen försvagas. Detta skapar ett sämre självförtroende och mindre säkerhet.

Genom att inte kämpa för att själv klara av en uppgift får de också mer hjälp och underkrav från omgivningen. Bristande fantasi och konstruktionsförmåga hämmar också utforskandet före behärskandet av en ny funktion. Även bristerna i perceptionsförmåga och begreppsuppfattning verkar hämmande.

Inlärningsförmågan präglas ofta av ett behov av en lång anpassningsperiod under vilken man ofta ser ett oorganiserat och stereotypt beteende. Många gånger verkar stimuleringsförsök vara helt resultatlösa. Denna period är ett uttryck för att barnet inte känner sig hemma i situationen, kanske inte känner personerna omkring sig eller hämmas av en ängslan att inte klara prestationen. De utvecklingsstörda barnen är ofta mycket känsliga för egna misslyckanden. Dessa problem visar sig inte bara i en inlärningssituation utan också vid byte av miljö. Det tar ofta lång tid innan eleven visar sin verkliga förmåga. Under denna tid är det viktigt att man låter den utvecklingsstörde bli bekant med miljö, personer, saker etc och att han tillåts ett så öppet och spontant beteende som möjligt. Man bör vänta med att ställa krav och i stället uppmuntra alla initiativ och positiva beteenden.

Man kan även iaktta tillbakagång i utvecklingen. Ojämnheten är ofta mycket större än hos andra barn. Med en bättre anpassning av kraven och en nedbrytning i små steg, kan vissa ojämnheter elimineras. En period utan förväntningar på framsteg är dock på sin plats efter en snabb förändring i positiv riktning. Under denna tid skall eleven stabilisera sig och lära sig använda den förvärvade färdigheten i nya sammanhang. Det är därvid viktigt att man inte glömmer bort vad som tidigare lärts in utan följer upp och stärker detta.

3.4 Kommunikationsstörningar

Många utvecklingsstörda barn har kontaktstörningar i form av antingen avskärmning eller distanslöshet. Till detta kommer att de också ofta har svårigheter att tala och förstå tilltal. Delvis beror detta på den bristande perceptionen både auditivt och visuellt.

Särskilt i förskolåldern är svårigheterna stora t ex när det gäller att uppfatta tilltal, att själv finna uttrycksformer och att artikulera. Väsentligt för läraren vid behandlingen av dessa störningar är att skapa en trygghet genom fysisk kontakt och att vara lyhörd för elevens försök att göra sig förstådd.

3.5 Beteendeproblem

Då eleven upplever misslyckande, har svårt att få grepp om världen och att göra sig förstådd måste han försvara sig och reagerar då ofta med aggressivitet, regressioner, stereotypier, oro etc. Sådana reaktioner förekommer hos alla barn. För att förstå dessa reaktioner måste man ta hänsyn till elevens utvecklingsnivå. På grund av elevens fysiska ålder blir emellertid aggressiva angrepp hårda och svåra att manövrera. Lärarens eget beteende betyder mycket för hur eleven skall kunna lära sig att på ett mer konstruktivt sätt kanalisera t ex ångslan. Lugn och förståelse måste vara det grundläggande för läraren.

3.6 Motoriska störningar

Bland gravt utvecklingsstörda utan fysiska handikapp är den motoriska förmågan ofta förhållandevis god. Hos en del utvecklingsstörda förekommer dock såväl fin- som grovmotoriska störningar. Finmotoriken präglas

ofta av svårigheter i grepp- och koordinationsförmåga. De vill bara använda en hand eller båda på samma sätt och har svårighet att isolera sina rörelser. Dessutom förekommer balanssvårigheter och rädsla att förlora balansen. Samtidigt med dessa problem förstärks långsamheten.

3.7 Sociala svårigheter

Anpassningsproblem i sociala situationer märks många gånger genom att eleven vill sätta sig själv i centrum. Särskilt i förhållande till andra barn kan problemen vara stora. Man kan mycket sällan förvänta sig att utvecklingsstörda förskolbarn skall klara av positiva kontakter med andra utom under korta stunder. Alla barn har kamratproblem under vissa utvecklingsperioder. Det är mycket lätt att eleverna fixeras vid aggressiva beteenden därför att de själva inte klarar av att vända en tidigare utvecklingsfas i ett mer konstruktivt beteende. Kontaktproblem har även de barn, som flyr undan eller stöts bort och inte får någon kontakt.

Sammanfattning

De speciella problem som uppstår vid förskolverksamhet bör behandlas så att det utvecklingsstörda barnet stimuleras till medvetenhet om sig själv och sin roll i förhållande till andra. Därvid är det nödvändigt att barnet lär sig förstå sin omgivning och hur det skall bete sig i den.

4. Elev — lärare

Relationen mellan elev och lärare skall präglas av respekt för elevens individualitet och en vilja att lära känna eleven och systematiskt påverka hans utveckling i positiv riktning. Mycket viktigt är hur eleven behandlas under det inledande skedet i förskolverksamheten.

4.1 Elevens ankomst till skolan

Förskolstarten är ofta det första tillfälle då barnet lämnas ensamt. Barn har sin första starka identifikation hos modern varför det är viktigt att den första uppmärksamheten riktas inte mot eleven utan mot modern. Hon bör alltså, om det är praktiskt möjligt, följa med barnet till skolan första gången. Läraren talar mest med nenne och låter barnet vara i fred. Under tiden har barnet en chans att se sig om, titta på de andra barnen och kanske på eget initiativ intressera sig för något. Mötet med skolan skall ske i en avspänd och trivsamt miljö.

Om möjligt bör modern vara med barnet så länge det känner sig osäkert och tills det upplever ett förtroende för skolan. Till en början bör en kortare skoldag tillåtas. Det är också viktigt att man noggrant antecknar t ex uttryck som barnet använder när det behöver gå på toaletten eller är törstigt.

Det är viktigt att eleven finner sig tillrätta och anpassar sig till skolmiljön. Detta kan bli underlättat genom att eleven får ta med sig någon sak hemifrån. Eleven kan även få låna med sig något från skolan när han går hem. Vidare bör modern få veta att barnet skall ha oömma kläder på sig, att det kan bli fläckar när barnet målar och att barnet inte får tillrättavisningar för det. Viktigt är också att barnet får ta med sig sina vanor hemifrån och att man under den första tiden inte gör något för att ändra dem även om det i vissa fall vore önskvärt. Först måste eleven uppleva en tillit till skolan. Dessutom bör förändringar av vanor och skälen till dem diskuteras med föräldrarna.

Introduktionen i skolan är mycket väsentlig. Eleven skall omedelbart få information om var han skall hänga sina kläder, var toaletten

finns etc. Någon av personalen bör från början få i uppgift att hålla sig i närheten. Även om den nya eleven har förmåga till kontakt med andra barn och intresserar sig för dem skall en vuxen ta hand om honom.

Under den första tiden skall man ta hänsyn till elevens behov av en anpassningsperiod och ge honom en chans att lära känna miljö och förhållanden. Samtidigt görs diskreta observationer av hur han närmar sig sin nya miljö.

4.2 Gruppundervisning - enskild undervisning

Under den första anpassningsperioden bör verksamheten helst föregås enskilt. Efter hand kan gruppaktiviteter införas. Det måste dock klart framhållas att det inte under hela förskoltiden kan bli fråga om egentliga gruppaktiviteter, då ett utvecklingsstört barn först senare kan nå den mognad som krävs härför. Det är mer fråga om att vara i grupp än att arbeta i grupp. Men alla elever som har nått en sådan mognad att de kan sitta i grupp skall få göra det vid exempelvis gemensamma samlingar. Läraren riktar sig då till eleverna en och en. Gruppens storlek ökas efter hand som eleverna klarar av det. Stimulering av gruppaktiviteter påbörjas genom att eleverna ges tillfälle att vara tillsammans eller vid sidan av varandra, först tillsammans med en kamrat och sedan med flera. En vuxen måste dock stödja eleverna i deras aktivitet.

Kravet att vara i grupp kan inte ställas på alla. Den elev som inte kan vara i grupp aktiveras under de övriga elevernas gruppsamvaro på annat sätt. Så snart han kan sitta tillsammans med någon annan stimuleras han till det.

Vissa träningsmoment sker dock nödvändigtvis enskilt.

Om samordnad specialundervisning ges är det viktigt att denna sker i ostördhet.

4.3 Allmänna rekommendationer

Som tidigare poängterats är kontakten med eleven det primära. Som grund skall ligga respekt för honom och krav på en distans som mogna

människor håller till varandra. Man måste träna sig till en naturlig kontakt med en naturlig distans. Denna distans förändras efter hand som kontakten fördjupas med eleven. I början sker kontakttagandet på initiativ av eleven. Läraren håller sig då i bakgrunden. Detta kräver samtidigt ett engagemang för eleven så att denne får chansen att ta en aktiv kontakt. Då eleven är kontaktstörd fordras emellertid ett större aktivt agerande från läraren men först sedan man försiktigt försökt få eleven aktiv. Efter hand som läraren lär känna eleven kan även läraren ta den aktiva kontakten. Det är viktigt under hela förskoltiden att eleven får en tillfredsställande både fysisk och psykisk kontakt med en lärare eller en annan bestämd person.

Inte bara kontakten måste balanseras. Även andra känsloreaktioner såsom överdriven vänlighet till följd av att man tycker synd om eleven eller medlidande bör undvikas. Eleven måste tas på allvar och läraren måste vara lyhörd för elevens reaktioner, förstå och tolka dem rätt. Även barn med talsvårigheter förstår mycket. Man måste därför vara på sin vakt och inte tala om dem så att de själva hör det.

Eleven skall förberedas inför allt som är nytt och ges en förklaring till det som sker så att han upplever en meningsfullhet i det som sker. Läraren skall vidare i alla aktiviteter utveckla en vi-upplevelse. Läraren skall tala på ett enkelt och naturligt sätt och genom sitt eget tal stimulera till ökad talaktivitet och ordförståelse.

5. Elevvård

För utförligare beskrivning av elevvården hänvisas till läroplanens allmänna del. Här behandlas mera kortfattat vissa avsnitt.

5.1 Observationer

Den systematiska inlärningsmodellen kräver omfattande observationer för att bli tillämpbar. Dessa observationer ligger sedan till grund för uppläggningsprogram av undervisningsprogram. Det är också helt nödvändigt att man kontinuerligt håller sig informerad om elevens utveckling och reaktioner. Observationerna startar redan första dagen. De skall alltid genomföras så diskret att eleven inte är medveten om dem.

Varje aktivitet eleven deltar i måste vara så upplagd att den första planeringen har föregåtts av observationer. Med jämna mellanrum, i förskolan helst varje månad men minst tre gånger i terminen, görs förnyade observationer och elevens eventuella framsteg, brister och regressioner antecknas. I vissa fall kan de observationsformulär som utarbetats för den primära ADL-träningen användas.

5.2 Elevens reaktioner under den första tiden

En mycket viktig informationskälla ligger i observationer under den allra första tiden av elevens vistelse i förskolan. Den första reaktionen på skolan, personalen, de andra eleverna och den materiella miljön antecknas. Kontaktreaktioner, uppträdande i konfliktsituationer, typer av aggressivt beteende etc observeras. Dessa iakttagelser bör ligga till grund för den nödvändiga planläggningen.

5.3 Elevens allmänna beteende

Följande beteenden bör kontinuerligt observeras:

kontakten med personalen

kontakten med de övriga eleverna

kontakten med gäster och andra okända människor

förmåga till självkritik

reaktioner vid framgångar

reaktioner vid misslyckanden

behandling av saker och miljö
reaktioner vid konflikter
emotionella reaktioner som glädje, ledsnad, lust - olust etc
reaktioner vid förändringar av miljön
koncentrationsförmåga
uthållighet.

5.4 Pedagogisk journal

Elevakten med pedagogisk journal följer eleven under hela skoltiden. Pedagogisk journal och andra personliga handlingar förvaras under lås av läraren. Föräldrarna har tillgång till elevakt om de så önskar.

Enligt den 84 § i omsorgsstadgan skall lärare föra kontinuerliga anteckningar i elevens pedagogiska journal.

I pedagogisk journal skall antecknas elevens status då han kommer till förskolan. Vidare skall alla uppgifter om elevens utveckling och reaktioner antecknas. Exempel på uppgifter som bör medtas:

- a) anteckningar om elevens utveckling i de olika aktiviteterna. Om särskilda observationsprotokoll använts läggs dessa till den pedagogiska journalen.
- b) observationer av elevens första reaktioner i skolan
- c) observationer av elevens allmänna beteende och
- d) protokollsanteckningar vid varje konferens om eleven.

5.5 Samverkan och konferenser

Den ansvariga förskolläraren behöver kontakter med andra personalgrupper inom verksamheten för regelbundna diskussioner om elevernas framsteg.

Klass- och elevvårdskonferenser

Konferenser skall hållas enligt omsorgsstadgan. Närvarande vid dessa konferenser är rektor, lärare, läkare och psykolog samt talpedagog och lärare i specialundervisning där sådan är verksam vid förskolan.

Dessutom kan det vara lämpligt att kalla kurator, annan person som kan ge information till elever eller personer som behöver information om eleven. Varje elev diskuteras minst en gång per termin. Dessutom kallas till elevvårdskonferens då enskild elev behöver diskuteras mera ingående. De specialister i elevvårdsteamet som rektor anser bör närvara kallas till elevvårdskonferensen.

Den psykologiska undersökning som är nödvändig att genomföra dels under den tid eleven går i förskola och dels omedelbart före övergången till grundsärskola eller träningskola bör lämpligen genomföras på förskolan. Resultaten av undersökningarna införs i elevakten.

Vid övergång från förskola till grundsärskola eller träningskola måste eleven förberedas och kontakt tas med den lärare som tar över eleven. Särskilt bör elevens behov av hjälp vid anpassningen till den nya klassen beaktas.

5.6 Föräldrakontakter

De utvecklingsstörda barnen är mycket beroende av en stabil miljö med fasta krav. Olika krav i hemmet och i skolan gör eleven osäker. Det är därför helt naturligt att en intim kontakt mellan förskola och hem upprättas.

Under den tid barnet är i förskolåldern genomgår föräldrarna i allmänhet en svår period. Det är under denna tid graden av barnets utvecklingsstörning klarnar. Föräldrarna förmår dock inte alltid se barnets begränsning. Bekräftelsen kommer ofta fram i den pedagogiska situationen. Här kan förskolläraren göra en stor insats.

Regelbundna föräldramöten hålls i förskolan helst en gång i månaden eller åtminstone två gånger per termin. Föräldramötena skall i första hand vara inriktade på att ge föräldrarna information om skolans allmänna målsättning och ge tillfälle till diskussion av generella problem. Enskilt barn bör inte behandlas på dessa föräldramöten.

De individuella problemen tas upp i enskilda samtal med den lärare som dagligen arbetar med eleven. Föräldrarnas synpunkter skall beaktas och respekteras. Läraren bör vid dessa samtal ge råd och anvisningar

beträffande träningsprogram, sysselsättning och eventuella inköp eller lån av lekmaterial. Vid behov bör om möjligt läkare, psykolog och kurator delta i dessa föräldrakonferenser. Besök av läraren i elevens hem har visat sig vara värdefullt. Det är även lämpligt att läraren har bestämd telefontid så att föräldrarna känner att de kan ringa henne.

5.7 Skolhälsovård

Skolhälsovården ingår som den medicinska delen av elevvården. Hälsoundersökningen består av skolsköterskans förundersökning samt läkarundersökning. Vid såväl förundersökning som läkarundersökning skall förskolläraren medverka för att underlätta den medicinska bedömningen genom att ge muntliga upplysningar och ställa all dokumentation om eleven till läkarens förfogande. Föräldrar skall underrättas om när hälsokontroll skall ske samt om möjligt närvara vid undersökningen.

Vid förundersökning utförs längd- och viktmätning, prövning av syn och hörsel, urinundersökning samt en allmän bedömning av barnets kroppsliga utveckling. Dessa undersökningar kan vara svåra och tidsödande att genomföra. Den personal som har bästa kontakten med barnet bör medverka vid undersökningen.

Hälsoundersökningen motsvarar i stort den undersökning som görs på förskolbarnen på barnavårdscentralen. De vaccinationer som är medicinskt indicerade bör efter föräldrars tillstånd ges.

Hälsokontroll innebär inte bara återkommande hälsoundersökningar utan också fortlöpande hälsoövervakning. Skolläkare och skolsköterska är medicinska konsulter för såväl föräldrar som personal på förskolan och gör efter överenskommelse de ytterligare undersökningar och bedömningar som föräldrar och skolans personal uttrycker önskemål om. I första hand bör skolans personal vända sig till skolsköterskan, som vid behov rådgör med skolläkaren om åtgärd. För att den hälsovårdande verksamheten skall bli meningsfull och innebära både medicinsk och personlig omvårdnad åt barnen bör ett nära samarbete etableras mellan föräldrar, skolans lärare, vårdpersonal och den medicinska personalen. Man bör gemensamt dra upp riktlinjer för samarbete och lämpliga samarbetsformer. Skolsköterskan bör delta i elevvårdskonferenserna och i förekommande fall även skolläkaren om det är möjligt.

En uppgift för skolsköterskan är också att ha en viss övervakning av den hygieniska omvårdnaden av barnen. Hon kan därvid ge muntliga anvisningar om vården.

Skolsköterskan bör se till att läkares ordinationer fullföljs och ha sin uppmärksamhet inriktad på frågor som rör kosten och barnens viktförhållanden samt verka för att barnen får lämplig fysisk träning. Förskolläraren bör ha god kontakt med skolsköterskan och den sjukgymnast som behandlar de elever som har rörelsehinder. Sjukgymnasten kan antingen komma till förskolan eller också transporteras eleverna till en klinik, ett vårdhem eller liknande för behandling. Viss del av denna behandling kan sedan följas upp i förskolan.

En del utvecklingsstörda barn har krampanfall som av läraren kan uppfattas som svärbemästrate. Ett krampanfall kommer ofta plötsligt utan några förebud. Det inleds av ett ökat spänningstillstånd i kroppen, som leder till muskelkramp, också i käkmuskulaturen, och till en cirkulationsförändring som yttrar sig i att barnet blir blått. Muskelkramp kan orsaka ett skrik och barnet faller omkull. Barnet har inget minne av anfallet och har inte upplevt någon smärta. Krampen släpper efter några sekunder och avlöses av ryckningar i armar och ben eller i vissa muskelgrupper. När anfallet kommer bör barnet tas om hand på lämpligaste sätt och helst läggas på något mjukt underlag. Man avvaktar utan ingripande. Anfallet går vanligtvis över på några minuter. Skulle anfallen hopa sig tätt inpå varandra kan det innebära risk för barnet. Barnet bör då komma under läkarvård. Under anfallet kan urin och avföring gå i kläderna. Barnet får givetvis inte lämnas ensamt innan medvetandet återvänt. Efter ett anfall kan barnet förstå att något har hänt och kan känna sig desorienterat. Ofta följer däsighet och sömn och barnet bör få sova ut efter anfallet.

6. Inläringsteorier

Beträffande åtgärder för elever med komplicerade handikapp som rörelsehinder och syn- och hörselskador hänvisas till läroplanens allmänna del.

6.1 Intellektuell utveckling

Alla barn utvecklas intellektuellt genom att nya tankeprocesser och nya föreställningstyper mognar fram: tankeprocesser som att uppleva, minnas och känna igen, att jämföra kvaliteter hos tingen och olika typer av relationer mellan tingen som rumsrelationer, tidsrelationer och kvantitativa relationer av typen "större än", "lika många som" och "lättare än". Exempel på föreställningstyper är behovsföreställningar, emotionsföreställningar och perceptionsföreställningar. Med utgångspunkt i perceptionsföreställningar om den konkreta verkligheten utvecklas en förståelse för bildsymboler och semantiska symboler. Med hjälp av dessa föreställningar och processer ökar barnet sin erfarenhetsvärld genom en samverkan med miljön. Ett barn lär sig knappast nya ord i första hand därför att dess verbala utveckling kräver det utan snarare för att nya företeelser har blivit aktuella i den av barnet uppfattade verkligheten och därmed gjort en utökning av ordförrådet till ett behov för barnet. Intelligensutvecklingen är en produkt av såväl en mognadsprocess som en anpassning till och samverkan med miljön. Denna utveckling sker stegvis eller i stadier genom tillkomsten av de nya typerna av tankeprocesser och föreställningstyper och kontinuerligt genom en alltmer ökad erfarenhetsmängd. Övergången från ett stadium till ett annat sker kontinuerligt. Före nästa stadium kan man notera olika typer av förberedande processer. När en ny förmåga kommit till sker under en lång tid en träning i användandet av den förmågan som först så småningom behärskas och används spontant och utan ansträngning i vardagen. Utvecklingen kan beskrivas i fyra huvudstadier. Åldersangivelserna nedan gäller den genomsnittliga utvecklingen. Utvecklingsstörda skiljer sig från

detta därigenom att stadierna genomgås långsammare och den slutliga nivån kan stanna på något av stadierna. Utvecklingen hos ett normalutvecklat barn upp till c 11 år kan beskrivas i tre huvudstadier:

1. det första stadiet omfattar åldrarna från födelsen upp till c 1,5 - 2 år,
2. det andra stadiet omfattar åldrarna mellan c 2 och 7 år och
3. det tredje stadiet går fram till c 11 år.

I särskolans förskola befinner sig eleverna under största delen av tiden på dels det första stadiet och dels på den tidigare delen av andra stadiet. Den indelning av utvecklingsstörda på A-, B- och C-nivå som ges i Allmän del kapitlet Eleven bör inte utnyttjas här eftersom det utvecklingsstörda förskolebarnet befinner sig på åldersnivå 0 - 7 år. Undantag finns givetvis såväl uppåt som nedåt. Det är nödvändigt för läraren att vara väl medveten om på vilket stadium eleven befinner sig för att på rätt sätt kunna stimulera honom och tolka hans reaktioner. Observeras bör att eleven kan befinna sig på olika utvecklingsstadier inom olika funktioner. I det följande kommer dessa båda stadier att benämnas det tidigare stadiet och det senare stadiet.

De första månaderna av barnets liv präglas av reflexer, främst då sådana som har med tillfredsställelsen av näringsbehovet att göra. Här sker redan från början en klar utveckling och aktivering av exempelvis sugreflexen. Barnet börjar suga även vid andra tillfällen än vid ätande. Barnet suger på allt som råkar komma i dess väg.

Medvetandet om att kunna suga blir nästa steg i utvecklingen. Härvid har barnet kommit över till det stadium då sugandet blir mer ändamålsenligt och barnet har lärt sig samordna sina rörelser för att få suga. Det lär sig bestämma armarnas rörelser, vrida huvudet efter ljud etc för att upptäcka något av intresse. På detta stadium utvecklas barnets gripförmåga. Först klarar barnet att hålla om ett föremål och sedan att släppa det. Så småningom övergår gripförmågan i en förmåga att hantera föremålet, vilket ger barnet nya möjligheter att uppfatta omvärlden. Barnet utvecklar "senso-motoriska mönster", som alla utgår från en serie reflexer. När barnets rörelser leder till något intressväckande uppstår nya helheter.

Under detta stadium utvecklas också elementära känslor som lust-olust, njutning-smärta och de första känslorna av framgång-misslyckande. Barnet reagerar ännu inte på sitt förhållande till andra människor utan från sin egen kropp och dess rörelser.

Under det tidigare stadiet utvecklas det första intelligenta beteendet. Detta är emellertid helt praktiskt och inriktas på ett handhavande av objekt, där sinnesintryck och rörelser formas till ett "handlingsmönster". Det tidigare stadiets utforskande fortsätter men blir mer och mer differentierat och ger barnet en mångfald erfarenheter. Barnet utvecklar ett mer medvetet experimenterande och utforskandet blir ett experiment för experimentets egen skull. Barnets föreställningar om saker omkring honom förändras och hans eget förhållande till dem likaså. Fyra viktiga processer utmärker intelligensutvecklingen, nämligen kategorierna objekt, orsakssammanhang, tid och rum.

Barnet uppfattar till en början endast de objekt som finns i dess omedelbara närhet och kan inte tänka sig att något föremål existerar utom i den stund det syns. Efter hand som experimenterandet fortgår blir barnet mer och mer medvetet om att varje objekt har sin egen form som finns även utom synfältet. Detta innebär att barnet blir intresserat av hur objektet försvinner och kommer tillbaka etc, och blir samtidigt mer medvetet om sin egen kropps förhållande till en yttre värld.

Förmågan att uppfatta orsakssammanhang knyts först till det egna handlandet, till sambandet mellan handling och resultat och barnet förstår mer och mer av de verkliga orsakssammanhangen. Upplevelsen av tid är på samma sätt i början helt knuten till det egna jaget.

Under det senare stadiet utvecklas barnets verbala förmåga. Tack vare språket kan till barnets tidigare fysiska värld läggas den sociala världen och föreställningsvärlden.

Det viktigaste resultatet av utvecklingen av språkförmågan är att barnet får möjlighet till en kommunikation med människorna i omgivningen. Tidigare har de befunnit sig vid sidan om barnet. Det är tack vare härningsförmågan som socialiseringen sker. Det börjar med enkla rörelser, som senare blir mer och mer komplicerade. Så börjar

barnet härma ljud som utvecklas till verbal förmåga. Talet medför viljeyttringar från de vuxna som lär barnet vad deras "ideal-jag" är. Barnet ser dock ända fram till femårsåldern allt från sin egen utgångspunkt, egocentriskt. Det förekommer en viktig interkommunikation, (ett inre språk) som dock begränsas av att barnet inte kan sätta sig in i den andres situation och inte kan påverkas i sin logik. Barnet för också monologer med sig självt under sitt handlande.

Både språket och socialiseringen bidrar till att utveckla ett tänkande i egentlig bemärkelse. Barnet berättar om sina erfarenheter och bygger då upp en rekonstruktion av handlingar . Det kan också tänka framåt och planera sitt handlande. Viktig för barnets utveckling är leken. Där prövar barnet sina handlingsmönster. Den första leken kommer långt före språket och är en ren senso-motorisk träningslek. Så kommer fantasi- och härmningsleken och slutligen en lek med regler och förpliktelser. Härmningsleken är individuell. I den återupplever barnet sina konflikter och kompenserar dem med sin fantasi. Barnet försöker få en organisation på världen genom frågor "var", "vad" och "varför". Varför betyder ofta för barnet inte bara orsak utan även målet. Barnet strävar efter att finna ett skäl till allting. Samtidigt upplevs tingen som levande med ett eget liv, en sammanblandning av barnets egen inre värld och den yttre fysiska.

6.2 Personlighetsutveckling

Personlighetsutvecklingen under det tidigare stadiet präglas av barnets behov av trygg kontakt och tillit till den vuxne.

Läraren stimulerar en positiv personlighetsutveckling genom att:

- . eleven har en fast kontakt med en person
- . kontakten med hemmet bygger upp elevens trygghetskänsla
- . eleven informeras på enkelt sätt om vad som skall hända
- . eleven inte får uppleva alltför häftiga förändringar
- . eleven inte lämnas åt sig själv utan alltid kan finna en vuxen som stöd
- . eleven får lov att oralt undersöka sin värld
- . eleven får uppleva både fysisk och psykisk kontakt
- . eleven får uppleva känslan att vara ompysslad i en god omvårdnad, särskilt kroppslig.

Under det senare stadiet skall elevens förmåga till självständiga beslut stimuleras genom att:

- . eleven stimuleras till reaktioner som växlar mellan att ta och att ge. att släppa ifrån sig saker och ta dem till sig
- . eleven tillåts bestämma sin aktivitet men får vägledning så att han inte skadar eller skadas
- . eleven får information om vad som görs, har gjorts och skall göras så att verksamheten blir meningsfull
- . undvika dramatiska reaktioner från den vuxnes sida vid aggressioner
- . läraren försvarar elevens integritet och lämnar inte ut honom vid felaktiga reaktioner genom skratt etc
- . tvångsmässiga reaktioner i form av stereotypier, uppradande etc behandlas indirekt genom att eleven får uppleva tolerans från läraren och läraren försöker vidga hans värld
- . eleven uppmuntras till ställningstagande. Vid t ex ätning får eleven visa att han tycker om eller inte tycker om maten och vid klädsel får han visa motsvarande reaktioner
- . eleven tränas försiktigt i hygienfunktioner.

En fortsatt stimulering av självständiga reaktioner leder till initiativ. Förutsättningen är att eleven utvecklar ett språk. Han får då möjlighet att tänka framåt, planera och bestämma ett mål. Läraren påverkar utvecklingen genom följande:

- . läraren uppmuntrar initiativ från eleven
- . läraren försöker genom samtal om vad som skall hända få eleverna att delta i planeringen för verksamheten
- . förslag från eleverna beaktas och tas på allvar
- . fantasier beaktas och respekteras men korrigeras inte
- . läraren uppmuntrar alla enkla rollageranden
- . eleven uppmuntras till kroppsaktivitet.

Utvecklingen av jag-identiteten sker i etapper och stimuleras genom att

- . elevens uppfattning om sin egen kropp utvecklas, han får röra vid sig själv, se sig i spegeln, uppleva en jämförelse mellan sina kroppsdelar och lärarens etc. Detta kan ske dels i direkta övningar

dels vid klädträning, i vattenlek och i alla motoriska aktiviteter som hjälper eleven till en uppfattning om sig själv och sina rörelser. En kontroll av motoriken ger också eleven en upplevelse av kontroll över sig själv

- . eleven prövar sin egen vilja, sin förmåga att påverka omgivningen: Detta är ytterst nödvändigt och ger också möjlighet för eleven att lära sig förstå vad som är realistiskt och tillhör verkligheten
- . eleven får en möjlighet att pröva sina egna resurser, sina funktionsmöjligheter och sina svårigheter. Detta sker hela tiden i en intern aktion mellan eleven och omgivningen. Eleven uppfattar då olika egenskaper som integreras med hans tidigare jagupplevelse
- . eleven identifierar sig med människor i omgivningen, tar upp deras attityder och imiterar dem. Detta sker helt omedvetet särskilt då i relationen till föräldrarna. Det kan också skynta fram i rollekar och gruppagerande.

Behandling av ängsliga reaktioner är betydelsefull för elevens fortsatta utveckling. Viktigt är att inte tvinga eleven till något som framkallar sådana reaktioner. Eleven identifierar sig inte enbart med personer. Även förhållanden och saker är viktiga. Han lär sig begrepp som mitt, andras och vårt och uppmuntras ta med saker hemifrån och spara något som tillverkats. Om han exempelvis byggt något får det stå kvar till dagen efter särskilt om han själv föreslår det. Eleven skall också kunna ha eget material även om det tillhör förskolan, t ex en egen docka. Samtal om egna och gruppens upplevelser ger honom dels en känsla av individualitet men också en gruppidentifikation.

Många elever upplever sig som annorlunda. Eleverna är ännu så omogna att det är svårt att direkt tala om det. Lärarens emotionella reaktioner är av betydelse i dessa situationer. Hon bör inte svara mer än eleven direkt vill veta men omgivningen bör ges en god information så att eleverna möts av sunda, naturliga och inte överdrivna reaktioner. Man skall inte skyla över svagheter hos eleverna och ingripa för att förhindra ett misslyckande. Ge dem en chans att pröva sig själva. Försiktighet vid samtal inför eleverna är nödvändig. Även om eleverna inte förstår nyanserna i det sagda upplever de ändå en viss emotionell reaktion som får dem att känna underlägsenhet.

7. Verksamhetens innehåll

De olika ämnesområdena inom förskolan följer de relaterade inläringsteorierna och indelas i följande moment.

1 Kommunikation

Kontakt

Lek

Musik

Talstimulering

Rörelse

2 Sinnesträning

Färguppfattning

Formuppfattning

Hörsel-, känsel-, smak- och luktövningar

Konstruktion

Tids- och rumsuppfattning

3 Motorik

Grovmotorik

Finmotorik

4 Skapande verksamhet

Modellering

Målning

Ritning

Slöjd

Rörelselekar

5 ADL-träning

Ätande

Klädsel

Hygien

Hemaktiviteter

Inom förskolan förekommer en omfattande ämnesintegrering. Någon uppdelning i olika ämnen existerar ej utan varje ämnesdel ingår naturligt utifrån syftet med den aktuella verksamheten.

7.1 Kommunikation

Kommunikation innebär elevens förmåga att komma i kontakt med sin omgivning. Den grundar sig på kontakten med olika människor och uttrycks i t ex lek, musik, tal och rörelse. Dessa områden är intimt sammanlänkade i undervisningen. Det är därför väsentligt med en observation som ger möjlighet till analys av de olika områdena och deras samhörighet och påverkan på varandra. Utvecklingsstörda barn har ofta speciella svårigheter inom området kommunikation men anledningarna kan vara många. Talet kan vara dåligt utvecklat och eleven har därför svårt att uttrycka önsknings om kontakt eller att ge leken ett innehåll. Brist på kontakt hämmar hela utvecklingen av kommunikation. Då förmågan att kommunicera med omgivningen är grunden till all annan social verksamhet måste särskilt stor vikt läggas vid detta i undervisningen.

Kontakt

En nyanserad kontakt är nödvändig för utvecklingen av de första personlighetsegenskaperna: tillit, självständighet och initiativförmåga.

Kontakten utvecklas efter tre linjer:

1. från kontakt med en vuxen till kontakt med jämnåriga
2. från en passiv till en aktiv kontakt
3. från en kontakt med brist i distansen till en kontakt med rätt distans.

Under barnets tidigaste utveckling är det genom fysisk omvårdnad och fysisk närhet som en god kontakt grundläggs. Under hela förskolåldern är detta väsentligt.

Under det tidigare stadiet har eleven mycket stort behov av att endast några få personer har hand om honom i den dagliga omvårdnaden. Han är beroende av en daglig jämn rytm när det gäller den fysiska omvårdnaden, som bör utövas efter ett bestämt mönster. Samtidigt som detta är grundläggande för kontakten ger det trygghet och känsla av att förstå vad som händer.

Under hela detta stadium har eleven förmåga till kontakt endast med vuxna. Vidare är han först passiv och beroende av att andra tar kontakt med honom. Han visar tillfredsställelse då man kelar med honom eller talar med honom. Under detta stadium övergår eleven successivt till en större aktivitet i sitt kontaktbeteende. Detta börjar ofta som ett experimenterande med ljud och beteenden som han snart märker får personerna i hans omgivning att reagera. Han blir då mer och mer medveten om att han genom egen aktivitet kan framkalla uppmärksamhet. Det är här högst väsentligt att man på rätt sätt förstärker sådana beteenden. Det som kan leda till att utveckling av positivt kontaktagande skall förstärkas medan annat, t ex att slå ut eller slå sönder, skall nonchaleras. I annat fall grundläggs upplevelsen hos eleven att det är mest lönande att skapa uppmärksamhet genom negativa beteenden. Beteenden av positiv karaktär är t ex att få en person att ta upp ett föremål som släpps i golvet
att med ljud få en person till sig
att med leenden få en person att börja kela
att skrika för att man blir övergiven.

Det är högst väsentligt att läraren är lyhörd för elevens reaktioner och förstärker även helt omedvetna reaktioner, som t ex att eleven sträcker armen mot läraren.

Om eleven har en felaktig distans i form av antingen avskärmning eller distanslöshet är det viktigt att bearbeta den genast. Avskärmning måste behandlas genom att eleven lär sig tycka om och förstå kontakt. Han vänjes sakta och försiktigt vid att man rör vid och klappar om honom, även om han gör motstånd. Distanslöshet minskas genom att man får personer i omgivningen att svara med olika grad av öppenhet. De som känner eleven väl skall ha mycket kontakt medan gäster i skolan informeras att hålla tillbaka kontaktreaktioner. Eleven lär sig då att nyansera sitt kontaktbeteende. Samtidigt lär man honom hur man tar kontakt med besökande på skolan.

Under det senare stadiet kommer eleven fram till en mer medveten och aktiv kontakt. Han kräver att de vuxna inte bara skall visa tillgivenhet och intresse för honom utan även delta i olika slag av aktiviteter. Det börjar med att eleven vill visa vad han gjort och går sedan över till att han vill ha med den vuxne i aktiviteten. Läraren

skall då visa en positiv attityd till elevens önskemål och ge honom uppmärksamhet. Ofta kan den utvecklingsstörde under en lång tid vara i en mycket uppmärksamhetskrävande period. Detta är ett helt naturligt led i utvecklingen och finns även hos andra barn. Under denna period startar man också lämpligen träning till självständighet genom att vidga elevens intressevärld och hans möjligheter att själv fungera i den.

Därefter överför eleven sitt intresse på andra barn. Utvecklingen härvid sker i följande steg:

1. eleven leker vid sidan om en annan elev och har samma leksak som denne
2. eleven börjar ta kontakt med det andra barnet. Ofta sker det först i aggressiva beteenden
- 3 eleven får längre och längre stunder tillfälle till ett konstruktivt kontaktbeteende tillsammans med en jämnårig
4. eleven klarar att vara i en mindre grupp i en okomplicerad aktivitet och med en vuxen närvarande.

Utvecklingsstörda förskolbarn kommer oftast ej längre än till en vid-sidan-om-aktivitet i grupp. Ofta finns mycket stora problem i kamrat-kontakterna. Aggressiva beteenden som måste tolkas som de första kontaktbeteendena är exempelvis

att gå fram och nypa en elev
att ta en sak ifrån honom
att kasta något på honom eller
att dra honom i håret.

Lärarens agerande här är viktigt. Eleven måste känna att läraren förstår att han inte vill skada utan ha kontakt. Man måste därför hålla tillbaka tillrättavisningar som kan skapa skuld känslor. Ett lugnt och stödjande beteende från läraren är betydelsefullt.

Lek

Kontakten med andra barn utvecklas särskilt i leken. Leken har också betydelse för elevens personlighetsutveckling. Utvecklingsstörda barn har ofta stora svårigheter att leka. Det är därför viktigt att läraren stimulerar alla försök till lek.

Under det tidigare stadiet är leken ett manipulerande med allt eleven kommer över. Han lär sig därvid hur man kan använda de omgivande tingen och vilka sinnesintryck de ger. Han lär sig vidare vilka lagar som gäller. När han släpper ett föremål, faller det till marken, när man slår det mot något uppstår ljud etc.

De lekar som förekommer på detta stadium är:

Lekar som ger nya sinnesintryck. Eleven vill i början av utvecklingen stoppa allting i munnen och får därvid taktila intryck och smakintryck. Därefter vill han åstadkomma ljud. Hörleksaker som skramlor, saker att slå med etc är av intresse. Varierande föremål i omgivningen och möjligheter att vara i olika rum, ute och inne ger många värdefulla synintryck.

Lekar med motoriskt övningsmaterial. Eleven måste lära sig gripa, släppa och ta föremål. Greppet är i början primitivt medan det senare utvecklas till en förmåga att ta små föremål med ett pincettgrepp. Kastleksaker som tygdockor o d är viktiga. Då eleven börjar kunna gå och röra sig på golvet relativt fritt är dragleksaker värdefullt lekmaterial.

Plask- och kladdlekar ger eleven möjlighet att sammanställa de tidigare sinnesträningslekarna till mer komplicerade aktiviteter. Lekar i vatten och sand är bäst. I förskolan bör finnas tillgång till en vattenbassäng där eleven kan leka. I början leker eleven med hela kroppen. Den första lekmaterielen är hinkar, trattar, bringare etc. Efter hand som han kan använda dessa föremål tränar han fler och fler funktioner och konstruerar nya situationer, varvid hans erfarenhetsvärld vidgas. I sandleken sker samma sak. Eleven använder i början sin egen kropp för att sila sand mellan händerna, kasta sand etc. Senare kan han använda spade, hinkar och formar.

På det senare stadiet blir leken mer och mer en symbolfunktion. Elevens begynnande språkutveckling och hans förmåga att härma och imitera påverkar leken. Eleven behöver tillgång till material som kan ge honom associationer till verkligheten. Dockor och bilar med tillbehör ger anledning till många sociala situationer. Utklädningsmaterial och, för de mer utvecklade barnen, handdockor ger tillfälle till imitation och fantiserande. Detta skall förstärkas mycket.

Övriga lekar på detta stadium är fortsatta motoriska övningar som snickeri med enkla verktyg t ex hammare och såg, bygglekar, klätterlekar och rytmlekar.

Musik

Musik kan ha en terapeutisk verkan genom att den lugnar eleven och får honom att slappna av och bli mottaglig för kontakt och intryck. Den stimulerar också elevens ljudperception och hans förmåga till koncentration. I musikaktiviteter kan man vidare få in träning både i kontakten elev-lärare och i gruppkontakter med andra barn.

Under det tidigare stadiet bör eleven komma i kontakt med ljud av olika slag och få hjälp att rikta sin koncentration på dem. Vidare måste man ge eleven möjligheter att själv åstadkomma ljud. Därefter stimulerar man honom med musik och sång. Musik som bakgrundsljud hela dagen avskärmar och gör att eleven till slut mister intresset. På detta stadium kombinerar man musikupplevelsen med fysisk kontakt och upprepar detta regelbundet.

Som vid all annan aktivitet bör man utgå från att den egna kroppen får uttrycka musikupplevelsen.

På det senare stadiet börjar eleven bli intresserad av att själv skapa musiken i sång eller rytmaktivitet. I viss utsträckning kan detta påbörjas redan på det tidigare stadiet genom att eleven experimenterar med ljud som ibland kan likna sång. Nu blir musiken och sången mer nyanserad. Först sker det genom ett nynnande eller med relativt få ljud. Sången utvecklas sedan mer och mer och bli till slut en förmåga att sjunga enkla sånger och delta i sånglekar. I rytmaktiviteter får eleven uttrycka egna musikupplevelser. Man börjar med att ge eleven rytm-pinnar och andra enkla instrument. Handtrumma, bjällror, trianglar etc kan också användas. Eleven får först experimentera med instrumenten och själv upptäcka att man kan frambringa olika slags ljud av samma instrument. Så småningom kan enkel rytm-orkester bildas.

För ytterligare exempel på sång och muciserande hänvisas till läroplanssupplementet för träningskolan.

Talstimulering

Förmågan att kommunicera med omgivningen genom tal är nödvändig för att elevens övriga utveckling skall bli så positiv som möjligt. Härvid bör givetvis ett nära samarbete ske mellan förskolläraren och talpedagogen. I förskolan är talträningen inriktad på följande:

1. stimulering av ljudperceptionen genom ljudupplevelser
2. stimulering av ljudåtergivande
3. stimulering av ordförståelsen
4. stimulering av det aktiva talet.

Den utvecklingsstörda visar ofta en förhållandevis dålig språkutveckling. Detta kan ha många orsaker. Elevens ljudperception kan vara svag, hans motoriska förmåga att återge ljud kan vara störd och hans bristande kontaktförmåga kan hämma talutvecklingen. I fall då brister i den spontana språkutvecklingen kan bero på hörselnedsättning eller dövhet bör en noggrann utredning göras. På förskolstadiet är talstimuleringen inriktad på att få eleven att kommunicera. Uttalsfel kan tills vidare nonchaleras. Talpedagogisk behandling skall i de fall det anses motiverat sättas in så snart det utvecklingsstörda barnet kommer till förskolan. Talpedagogens arbete blir här en fördjupning och individualisering av den talstimulering som bedrivs i gruppen.

Under det tidigare stadiet innebär talstimuleringen att man uppmuntrar elevens experimenterande med ljud. Detta gäller både hans eget härmande av ljud och hans lek med att åstadkomma ljud med föremål. Skratt och leende är reaktioner som bör förstärkas. De är barnets första uttrycksmedel. Man svarar på sådana reaktioner genom att själv le och skratta eller svara med en annan meningsfull reaktion och underbygger och förbereder därmed ordförståelsen.

Ljudhärmandet börjar mycket tidigt. Joller är det första experimenterandet med ljud. Därefter blir stavelserna mer och mer tydliga. "Ma-ma-ma", "da-da-da", "la-la-la", "ti-ti-ti" är exempel. Uppmuntra eleven till sådana ljudövningar. Svara på dem med samma ljud, nya ljud, leenden etc. Exempel på övningar som tränar upp motoriken är sug- och blåsoövningar. Eleven får använda sugrör när han dricker, blåsa såpbubblor, blåsa ut vatten vid vattenlek m m. Man kan låta eleven blåsa på bomullstussar på ett bord varvid eleven stimuleras av att de rör sig. Allt detta är förberedelser för talet.

Elevens intresse att åstadkomma ljud med föremål är också viktigt att utveckla. Det börjar med att eleven släpper föremål i golvet och uppfattar att det leder till ett ljud. Det låter olika om man släpper föremålet från olika höjd eller på olika golvunderlag. Därefter utvecklas förmågan att slå föremål i bord eller mot varandra. Material som ger olika ljudstimuli vid användandet är viktigt. Man skall också ta vara på alla vardagliga situationer som ger upphov till ljud, som att öppna och stänga en dörr, lyssna på klockan, gå på olika golvunderlag och diska och sätta in porslin m m.

Ordförståelsen börjar med att eleven visar tecken på förtjusning när man talar till honom. Talet har därvid blivit meningsfullt och kontaktskapande. Den första ordförståelsen uppkommer genom att eleven kombinerar sina ljud med föremål eller händelser. Eleven behöver förstå att orden symboliserar något. Vissa ljud kan förstärkas genom att något händer när eleven säger dem. Ljudet har då blivit till ett ord.

De första ord eleven lär sig förstå är det egna namnet samt mamma, pappa, titta etc. Det är ytterst viktigt att man verkligen är lyhörd för elevens försök att uttrycka något med sina ljud. Om elevens försök inte förstärks är det risk för att intresset för att kommunicera blir så svagt att han inte bryr sig om att fortsätta. Man bör tala mycket med eleven, berätta i enkla ord och med samma ord varje gång, se till att orden följs av handling så att eleven verkligen har möjlighet att förstå. I början skall man inte räkna med att eleven förstår tilltalet utan endast upplever det som kontaktskapande. Innebörden uppfattas av eleven först sedan ordet upprepats många gånger.

Elevens hela utveckling på det senare stadiet präglas starkt av talutvecklingen. Undervisningen går ut på att stimulera elevens förståelse av talet, hans förmåga till aktivt tal och hans förmåga till auditiv perception och motoriskt återgivande av talet.

Ordförståelsen skall givetvis fortsätta att stimuleras. Elevens förmåga att förstå orden för vardagliga enkla föremål tränas först. Man

bör alltid förvissa sig om att eleven förstår vad man menar. Kolla detta genom att låta eleven kombinera ord och föremål och då först sådana föremål som man verkligen vet att eleven känner till. Senare kan bildmaterial sättas in. Att förstå bilden som symbol för ett verkligt föremål kräver emellertid en viss mognad. Enkla instruktioner som har med de vardagliga rutinerna att göra kan därefter tränas.

Det aktiva talet blir huvudfunktionen på detta stadium. Den förberedande träningen i härmning av ljud på det tidigare stadiet övergår sedan i ett aktivt tal. Utvecklingen sker i följande steg:

1. eleven säger enstaka ord
2. eleven bildar korta meningar, först två ord som "åka buss"
3. elevens förmåga att tala i korrekta meningar utvecklas
4. eleven frågar och svarar på frågor och har mer och mer förmåga att berätta och redogöra för händelser.

De första två stegen och en del av det tredje är ett egocentriskt tal. Eleven är intresserad av aktiviteten som en ny funktionsförmåga som han kan påverka miljön med. Allt utgår emellertid från honom själv och anpassas inte till den som skall reagera på talet. Han kan fås att lyssna endast om det direkt intresserar honom. På övriga steg blir talet ett socialt tal, som används för att övertyga, skaffa information och få någon att lyssna.

Det är viktigt under hela detta stadium att man lägger sig vinn om att verkligen förstå elevens tal. Uttalsfel beror som tidigare påpekats på perceptionsbrister och skall inte poängteras. Det är viktigt att felsägningar inte orsakar skratt från omgivningen. Eleven upplever sig då som utlämnad och blir generad. Detta har en mycket negativ effekt på hans personlighetsutveckling. Reaktionerna blir då antingen att eleven slutar tala eller också att han utnyttjar situationen och säger fel för att få skratt och utvecklar en "pajas"-attityd. Finkänslighet och varsamhet från lärarens sida är nödvändig.

Då eleven börjar få ett aktivt tal kan man använda bildmateriel och böcker och stimulera till benämning och senare samtal. Högläsning

ur enkla böcker utvidgar ordförrådet. Vidare bör läraren ha tillgång till kamera och projektor för diabilder för att ha möjlighet att tillverka ett eget bildmateriel inom skolan. Eleven får se sig själv i olika situationer varvid man kan samtala om vad som händer på bilden. Bilden skall vara enkel och tydlig utan distraherande detaljer.

När eleven börjar tala i meningar uppstår ofta stamningstendenser. Hos normala barn är detta mycket vanligt i fyraårsåldern. Det kan orsakas av att barnet har bråttom. Sådana elever behöver ro och avspänning. Eleven bör inte ständigt uppmärksammas på felet då en sådan reaktion betyder att man förstärker stamningen.

Många utvecklingsstörda barn har ett mycket dåligt tal eller inget tal alls. Om så är fallet kan man kompensera svagheten med en träning i enkla naturliga gester som inte kräver alltför avancerad finmotorisk aktivitet. Ett alltför flitigt användande av gester kan dock ibland innebära en risk att barnet ej bryr sig om att försöka tala eftersom omgivningen förstår ändå. Man får alltid ha i minnet att gesterna skall tolkas muntligt av den vuxne, men även av eleven om det är möjligt. Om eleven härigenom får möjlighet att uttrycka vardagliga behov och enkla önskningar motverkar man reaktioner som aggressivt och destruktivt beteende vilket är vanligt hos elever med talstörningar. Alla som har med eleven att göra, både personal och föräldrar, bör informeras om betydelsen av gesterna.

Ängsliga barns tal kan ofta stimuleras genom lek med t ex telefoner som går från eleven till läraren i samma rum. Alla elever kan tränas i telefonerande. Först sker det genom icke kopplade riktiga telefoner och sedan stimuleras eleven att svara och ringa själv.

Man tränar även elevernas ljudperception. Sug- och blåsövningar kan göras mer komplicerade. Ofta uppstår intresse att t ex leka med dryck. När eleven har ett sugrör blåser han ut saften i stället för att suga in den. Använd sådana tillfällen att stimulera blåsfunktionen och hjälp eleven om han har svårigheter att överföra den till andra situationer. Nonchalera i övrigt experimenterandet med drycken. Då eleverna blir mer utvecklade i sin kontakt kan man i gruppaktiviteter och små tävlingar träna blåsandet. Man bör dock vara försiktig med tävlingar i förskolan. Eleverna är ofta inte mogna att förstå dem rätt.

Under hela förskoltiden är det viktigt med tuggövningar. Eleven får olika sorters mat som kräver olika mycket tuggaktivitet, t ex knäckebröd, skorpor, nötter och råa morötter övar tuggförmågan.

Elevens lyssnande stimuleras med mer avancerade övningar än på det förra stadiet. Experimentera går över i konstruktiva aktiviteter. På förra stadiet skulle eleven uppleva olika slags ljud. På detta stadium kan man lära eleven skilja ut olika ljud. Exempelvis kan man gömma saker som åstadkommer ljud. Låt eleven lyssna och tala om vad det är. Om han inte har språk kan han hämta ett annat föremål av samma sort. Börja med kända saker som ger tydliga ljud, exempelvis en klocka. Var också uppmärksam på att eleven verkligen förstår instruktionen. Han måste också kunna ge ett svar antingen i tal, åtbörder eller handling. Mer avancerade övningar av samma slag är t ex burkar för ljuddiskrimination. Eleven kan få hålla för ögonen och lyssna efter vad läraren gör, t ex går över golvet eller öppnar en dörr. I alla aktiviteter både ute och inne bör man rikta elevens uppmärksamhet på ljud som ger information om vad som händer.

Med hjälp av böcker med text och bildillustrationer kan man vidga elevens erfarenhetsvärld, hjälpa honom att få klara begrepp och göra honom mer medveten om världen. Vidare stärks elevens ordförståelse och hans aktiva tal.

Elevens intresse för böcker utvecklas i följande steg:

1. eleven slår igenkännande på bilderna
2. eleven vänder blad i boken. Först många åt gången sedan ett och ett
3. eleven visar igenkännande när han tittar på bilderna och vill att man talar om dem
4. eleven namnger bilderna och vill delta i samtal om dem
5. eleven vill höra berättelser.

Kraven på böcker i förskolan skall vara att bilderna är tydliga, realistiska, gärna fotografiska och med få distraherande detaljer. Även berättelserna skall vara realistiska. Det är nödvändigt att man i valet av böcker utgår från elevens egen erfarenhetsvärld och anknuter till denna i samtalen.

Böckerna måste betraktas som förbrukningsmaterial. Eleven måste själv få lov att vända bladen i boken och titta i den, annars tappar han snart intresset. I början kan det förekomma perioder då eleven endast vill vända blad. Detta är en helt naturlig reaktion, som man skall stimulera. På grund av elevens ofta dåligt utvecklade motorik går bladen lätt sönder.

Rörelse

Barns kunskaper om världen runt omkring dem grundas på de möjligheter de får att konkret uppleva föremål, händelser och mänskliga relationer.

Kontakt med andra barn och vuxna i olika åldrar är nödvändig för uppöandet av rörelseförmåga, styrka och uthållighet. Till en början har barnet golvet som sin arbetsyta för träning av sin rörelse- och förflyttningsförmåga. Det krävs därför utrymme för alla de aktiviteter som barnet måste träna för att slutligen behärska kroppens rörelseförmåga därhän att det kan gå upprätt. Barnet behöver få ligga på mage, sträcka sig, rulla runt, kava, hasa, krypa, resa sig, ramla omkull, stå, springa, stanna, väja för hinder, gå, lyfta, bära, skjuta saker framför sig och dra saker efter sig. Förmågan att behärska sin kropps rörelsemönster skapar förutsättningar för kontakt med vuxna och senare kamrater i olika aktiviteter på golvytan sittande eller liggande och senare i rörelselekar bredvid varandra och tillsammans. Allteftersom barnet ökar sin förflyttningsförmåga ökas dess erfarenheter och förmåga att uppleva sig själv som individ i relation till omgivningen.

Rörelselekar och fysiska aktiviteter inlärs i dessa åldrar lättast genom efterbildning av andras rörelsemönster.

Den som inte med framgång kan delta i de gemensamma lekarna utesluts lätt ur gemenskapen. Det är därför viktigt att i förskolan, då barnen befinner sig i en för den motoriska utvecklingen gynnsam period, de får flera lektillfällen, både inom- och utomhus under dagen.

Som grund för framtida idrottsutövning i kamrat- och familjekretsen ligger förskolbarnets lekformer. Genom att springa ikapp med varandra och genom tafattlekar och andra springlekar grundläggs både snabbhet, uthållighet samt tekniken i att springa. Genom lek med bollar av olika storlek och tyngd uppövas bollsinne och kreativitet i rörelselekar och grunden läggs så att barnet framdeles kan delta i bollspel som ger goda kontaktmöjligheter med andra barn.

Då de psykiskt utvecklingsstörda i regel inte leker och idrottar spontant utan t o m ibland kan vara fysiskt inaktiva måste de vuxna själva leka med dem och ständigt stimulera dem till fysiska aktiviteter som är både fysiskt och psykomotoriskt utvecklande så att de senare kan komma in i lekgemenskap med andra barn.

7.2 Sinnesträning

Färguppfattning

Övningar att uppfatta färger kan sättas in mycket tidigt. Ett vanligt barn börjar stimuleras av färg redan i 6-månadersåldern. I början innebär stimuleringen en visuell sådan i vilken eleven är passiv. Senare blir undervisningen mer och mer en konstruktiv aktivitet hos eleven. Även talet kommer in när eleven börjar benämna färgerna.

Den första färg eleven uppfattar är rött. Därefter kommer orange och gult. Det är här viktigt att man omger eleven med föremål i dessa färger. De skall vara rena och mättade. Stora mobiler med rejäla ytor som inte kräver en finmotorisk koordination av ögonrörelserna hängs upp i skolan. Man bör växla dem ofta så att eleverna inte blir uttrötta av dem. Då slutar de att ha något stimulusvärde. Föremål som finns i skolan t ex dukar, muggar, handdukar, leksaker, bör ha just de färger som stimulerar eleven. Även väggar och mattor samt möbler väljs så att miljön i sig blir en stimulusfaktor. Detta är viktigt särskilt när man har passiva barn.

Senare sker en ökad aktivering i förhållande till färger. Man kan redan på det föregående stadiet se att eleven gärna griper efter föremål i de färger, som han just har intresse för. Man kan se att elever med förkärlek går mot personer klädda i bestämda färger. Ett färgval som stimulerar eleven hjälper också till vid utveckling

av kontakten. Elevens intresse för färger sker i allmänhet i följande ordning: rött, gult, blått, grönt, vitt, svart, färgnyanser.

Sorteringsmaterialet presenteras så att eleven först får träna att skilja mellan rött och gult. Efter hand som eleven läst in en färg införs en ny färg. Det är viktigt att man inte går för fort fram utan är övertygad om att eleven kan de tidigare inlärdade färgerna. Man måste också vara observant på speciella svårigheter som kan tyda på färgblindhet. I så fall skall man vara ytterst försiktig med kraven på detta område.

Då det gäller färgnyanser är det viktigt att börja med få nyanser och sedan successivt minska skillnaderna.

Benämmandet av färger brukar kunna tränas då eleven lärt sig de fyra grundfärgerna rött, gult, blått och grönt. Under hela undervisningstiden namnger man färgerna utan att dock kräva att få en reaktion från eleven. Den första färg eleven namnger är rött. Därefter kommer övriga färger. Det tar längst tid mellan rött och nästa färg. Då eleven börjar bli intresserad av benämningarna kan man i lämpliga vardagliga situationer be eleven ta fram föremål med bestämd färg för att få in en ordförståelse. Innan man kräver ett aktivt benämmande måste eleven först ha ett ordförråd som omfattar de flesta vardagliga föremål.

Formuppfattning

Formuppfattningen tillhör såväl den visuella som den taktila sinnesfunktionen. Det är en ytterst grundläggande intellektuell funktion. En mycket metodisk och långsam träning är nödvändig så att den blir stabil.

Liksom då de gäller färguppfattningen är det betydelsefullt med de visuella intrycken. Även här är det mobiler och annat i cirkelform, som är den första stimulansen för barnet. Här kommer också in ett utforskande av de föremål som har rund form där bollar är lämplig materiel. Formbräde med en cirkelform är också användbart. Det skall dock betonas att eleven behöver en experimenterande period för att själv komma fram till vad materielen är avsedd för.

På ett senare stadium förstår eleven formbrädets funktion och kan därigenom tränas i nästa form fyrkant (kvadrat) och därefter trekant (triangel). Då eleven kan de tre grundformerna kan man gå över till pussel och mer komplicerade formbräden. Det är dock viktigt att hela tiden fortsätta att stimulera användningen av grundformerna i mer och mer konstruktiva aktiviteter. Då det gäller pussel börjar man med få bitar, där varje bit innehåller en meningsfull bild av en detalj.

Benämmandet av formerna kommer in sedan eleven lärt sig förstå de tre grundformerna. Det är dock viktigt att läraren från början av träningen själv använder formernas namn och vänjer eleven vid namnen och därmed också tränar hans ordförståelse. Namnen bör också användas i vardagliga situationer där det är naturligt att göra eleven uppmärksam på ett föremåls form, t ex att en tallrik är rund.

Hörsel-, känsel-, smak- och luktövningar

Förutom färg- och formträning är det viktigt att träna övriga sännesfunktioner.

Eleven skall tidigt få tillgång till material och situationer, som ger varierande sinnesintryck och stimulerar hans utforskande aktivitet.

Målet för denna träning är att göra eleven mer medveten om hur han skall få information om sin omgivning. En varierad information ger honom större säkerhet när han bygger upp ett reaktionsmönster.

Hörselövningar har behandlats under ämnet tal. Undervisningen här går ut på att dels ge eleven tillfällen att få hörselintryck och dels stimulera honom att själv frambringa ljud och sedan använda ljudintrycken i konstruktiva sammanhang. Denna funktion stimuleras också i härmningslekar.

Smak- och luktövningar går ut på att träna eleven att särskilja olika smaker och lukter. Eleven får smaka på olika slags matvaror men också på olika kryddor, som ger intryck av sött, salt, beskt och surt. Lukta på blommor, parfym, tvål, matvaror etc är andra övningar. Detta skall ske i naturliga situationer och ej i konstruerade övningar.

Känsln tränas upp i alla aktiviteter. Eleven får i olika situationer kontrasterande känselintryck. Mjukt-hårt, glatt-trögt, slätt-skrovligt, vasst-trubbigt, varmt-kallt, torrt-vått är några exempel. Särskilt på det tidigare stadiet är det viktigt att eleven får tillgång till material som ger olika slag av känselintryck. Under senare delen av förskolverksamheten kan de bästa eleverna klara av att med endast känseln hjälp känna igen föremål.

Det kinestetiska sinnet stimuleras då eleven rör sina händer för att få intryck av ett föremål. Här tillkommer en träning i att uppleva förhållandet mellan olika kroppsdelar och läget på dem. De grovmotoriska övningarna ger i mycket stor utsträckning kinestetiska intryck. Även i finmotorisk verksamhet utvecklas detta.

Konstruktion

I konstruktion ingår att eleven med hjälp av byggmaterial skall konstruera något i tre dimensioner. Följande steg ingår:

1. eleven bygger torn
2. eleven bygger både lodrätt och vågrätt
3. eleven bygger med varierande material.

Konstruktion är ett område som utvecklingsstörda barn ofta har svårt för. Det krävs en god formuppfattning, fantasi och en god finmotorik för att nå ett tillfredsställande resultat. Viktigt är här att ge eleven tillgång till ett varierat material. I början behöver han stora klotsar. Man kan stimulera utvecklingen genom att inte bara ha vanliga klotsar utan också stora kuber i olika färger där eleven kan bygga upp något som han sedan kan klättra på.

Denna träning ligger helt inom det senare stadiet. Under den tidiga utvecklingen på detta område är det i huvudsak fråga om motorisk träning. Senare kommer mer konstruktiva moment som kräver fantasi och förutseende. Hela utvecklingen bör vara ett experimenterande. Stimulera eleven i sådant beteende. Låt honom också ta konsekvenserna av experimenterandet. Kanske har han beräknat fel och det hela faller samman. Detta ger nya värdefulla kunskaper.

Ofta ser man i början av utvecklingen att eleven bygger upp ett torn och sedan välter det och skrattar. Kommer däremot någon annan in och välter tornet blir han ledsen. Eleven vill i sitt "destruktiva" beteende demonstrera ett herravälde över sin omgivning. Om någon annan kommer in och förstör blir elevens reaktion ett tecken på att han identifierat sig med det han gjort och därför själv skadas. Sådana moment är väsentliga att förstå då de påverkar elevens personlighetsutveckling.

Tids- och rumsuppfattning

Eleven stimuleras att förstå begreppen antal, tid och rum och därefter att själv benämna dem. Träningen sker till en början i naturliga situationer och läggs in i rutinerna men kan också tränas i en enskild situation.

Då det gäller antal kan eleven tränas på en, många, några och två i denna ordning. Det viktiga är här att eleven verkligen förstår begreppen och kan använda dem.

Tidsbegrepp skall i första hand införas i samband med samtal om dygnsrytm, veckorytm och årsrytm. Eleven bör lära sig förstå ordningen på de aktiviteter som försiggår under dagen genom att vissa fasta punkter finns. Han får också delta i förberedelserna för aktiviteterna. I samtal förklarar man för eleven exempelvis varför man inte går i skolan lördag-söndag och på loven. Vid födelsedagar och helger ordnar man aktiviteter som hjälper eleven förstå innebörden av dem. Man talar om veckans dagar och hjälper eleven att namnge dem. Även namn på månad och datum tas upp. Detta är dock svåra begrepp och tränas endast i undantagsfall med kravet att eleven verkligen skall förstå det och själv kunna använda begreppen.

I rumsuppfattningen ingår i första hand att eleven lär sig att motoriskt ta sig fram från en plats till en annan. Han skall göras medveten om vad som försiggår i olika lokaler både inom och utom skolan. Begrepp som tränas: stor-liten, lång-kort, hög-låg, tunn-tjock etc samt lägesbegreppen: i, på, över-under, framför-bakom, från-till och före-efter. Skillnader och likheter koncentreras på färg, form och storlek.

7.3 Motorik

Grovmotorik

Den grovmotoriska träningen syftar till att lära eleven behärska sin kropp så att han kan röra sig fritt samt öva upp sin styrka, kondition och balans. På senare stadier är det smidighet och behärskning av rörelserna och balansen som skall tränas. De grovmotoriska aktiviteterna är viktiga även som medel till en motorisk avreaktion som behövs för att eleven skall kunna klara en emotionell avspänning.

Den grovmotoriska utvecklingen sker i följande steg:

1. eleven sitter upp
2. eleven rör sig på en plan yta
3. eleven rör sig uppåt och nedåt.

Första steget och en del av det andra tillhör det tidigare stadiet, medan senare delen av andra och hela tredje steget går in under ett senare stadium. Man bör låta eleven variera mellan olika kroppsställningar om de själva inte rör sig spontant. Det är väsentligt att ha riktiga sittmöbler med rätt höjd på såväl stolar som bord.

Då eleven kan sitta och skall börja röra sig på en plan yta, stimulerar man först eleven att sträcka sig framåt eller röra sig genom att ta stöd med benen och glida framåt. För att det skall vara meningsfullt att röra sig måste det finnas något föremål eller en person, som eleven vill nå. Man flyttar sedan sig själv eller föremålet allt längre bort så att eleven får röra sig längre sträckor. Därefter stimuleras eleven att resa sig upp och ta saker på bord och stolar.

Då eleven kan gå, skall han i olika aktiviteter uppmuntras därtill. Gåendet skall sedan stabiliseras och eleven få en allt större förmåga till snabbare och säkrare kroppsörelser. Därefter utvecklas förmågan att springa. Dessa grovmotoriska aktiviteter skall eleven sedan praktisera i olika fria former. Det bör därvid finnas exempelvis föremål att dra efter sig eller skjuta framför sig. Eleven stimuleras under sitt utforskande av omgivning och föremål genom att gå och hämta saker och undersöka det som är intressant. Mycken utevistelse stimulerar denna funktion. Under vintern kan snö bidra till

spontana aktiviteter som verkar utvecklande. Även vatten- och sandlek ger möjligheter till grovmotoriska övningar.

Då eleven nått det senare stadiet har han också fått en relativt stabil och säker förmåga att använda sin kropp. Han kan springa och behärskar kroppen så väl att han kan rikta sin uppmärksamhet mot aktiviteten i stället för på rörelserna som sådana. På detta stadium tränas grovmotoriken i nästan alla aktiviteter. Eleven är intresserad av lekar som just kräver att han rör hela sin kropp. Att cykla på trehjuling och köra leksaksbilar och traktorer är både roligt och utvecklande. Bollekar utvecklar både koordinering av arm-, hand- och ögonrörelser och en avvägning av rörelserna för riktning och avstånd. Uteaktiviteter ger även på detta stadium synnerligen väsentliga träningstillfällen. Eleven bör också få tillfälle till utvistelse i olika väderlek.

Träningen i att röra sig i olika plan börjar samtidigt med att eleven börjar behärska sin kropp på plana ytor. Han är intresserad av att klättra upp på stolar och bord för att hämta saker eller bara för klättrandets egen skull. Många utvecklingsstörda barn har dock i början rädsla för höjdskillnader. Denna behandlar man genom att stimulera elevens balans. Kontaktplastremsa, en målad linje på golvet etc kan användas för att träna detta. Sedan försvåras övningarna genom balansbänk med breda sidan upp och därefter den smala. Eleven bör ges tillfälle att klättra i ribbstolar eller bygga upp hinder av stora fyrkantiga kuber. Träningen i att gå i trappor är också väsentlig. Om eleverna inte har naturliga möjligheter till det, kan det vara lämpligt med en lös trappa för träningsändamål. Utomhus kan bygg- och klättermaterial användas för stimuleringen av den grovmotoriska utvecklingen.

Det är inte bara i lek och fria aktiviteter som grovmotoriken tränas. I alla vardagliga rutinsituationer krävs grovmotorisk funktionsförmåga. Det är viktigt att utnyttja dessa situationer för att stimulera även grovmotoriken. Men det är också nödvändigt att man är medveten om att den träning, som t ex fria aktiviteter ger, också påverkar de moment av grovmotorisk funktionsförmåga som finns i de dagliga rutinsituationerna. Exempel på vardagliga aktiviteter med grovmotoriska moment är följande:

Vid av- och påtagning av kläder skall eleven kunna koordinera armrörelser och balansera på ett ben samt böja sig ner.

Vid tvättning krävs också en koordination av armrörelser. Eleven måste också kunna hålla balansen när han böjer sig över handfatet.

Vid ätning krävs armrörelser som måste vara väl avvägda och anpassade till riktning.

På toaletten måste eleven kunna resa sig och sätta sig.

Då eleven skall hämta ett föremål måste han kanske gå från ett rum till ett annat och dessutom öppna och stänga dörrar. Föremålet kan ligga högt och kräver att eleven klättrar upp på en stol eller pallstege.

Ute på gatan, i snabbköpsaffären etc krävs väl avvägda rörelser då eleven skall väja för föremål, gå upp- och nedför trottoar och trappor etc.

Finmotorik

Allt praktiskt arbete grundar sig på elevens finmotoriska förmåga. Det primära är därför att utveckla denna funktion. Det sker i nästan alla aktiviteter, speciellt inom den skapande verksamheten (se p 4) vid verktygshantering, sömnad etc.

Finmotoriken omfattar dels förmågan att gripa och släppa och dels förmågan att koordinera ögon-, finger- och handrörelser. Denna funktion är mycket väsentlig för eleven då den är grunden till hans experimenterande.

Under det tidigare stadiet utvecklas elevens förmåga att gripa och släppa. Först sker en förfining av greppen från helhandsgrepp till pincettgrepp. En förutsättning för gripandet är att eleven kan uppfatta föremål. Barn som inte har någon synskada måste först tränas i att fästa blicken på föremålen. Träningen på detta stadium går ut på att intressera eleven för föremål och få dem att närma sig och ta dem. Lekband och stora kulor är lämplig materiel. Gripandet och

släppandet av föremål kombineras ofta med ett utforskande med hjälp av andra sinnesfunktioner, eleven suger och luktar på materialet. Funktionen tränas också i många andra aktiviteter, t ex ätande och formträning. Eleven utvecklar mer och mer behärskandet av funktionen och kan då också ta allt mindre föremål.

Under det senare stadiet blir användandet av handen en omedveten funktion. Först använder eleven händerna var för sig eller båda på samma sätt, därefter samordnas rörelserna. Denna funktion kommer in i alla aktiviteter: ätning, klädsel, hemaktiviteter, lek osv.

Nedan följer förslag på situationer som särskilt tränar handen som ett verktyg för att klara av de dagliga aktiviteterna. Därefter följer områden där man speciellt bör beakta den finmotoriska kontrollen.

Tända och släcka strömbrytare av olika slag

Öppna och stänga olika typer av handtag

"	"	"	"	"	"	lock
"	"	"	"	"	"	förpackningar (påsar, kuvert, varuförpackningar etc)

Dra av toalettpapper

Hänga upp kläder på olika sätt (krokar, hängare osv)

Vid handtvättning används olika typer av fasta och flytande förpackningar.

Specialmaterial för träning av finmotoriken finns. Exempel är "Trä på", "Bulten" och "Bågarna". Trä pärlor på snöre är förslag på annan aktivitet. Se mer i läromedelsförteckningen.

I verktygshantering ingår en träning i användandet av de vanliga verktygen som hammare, såg, skruvmejsel etc och sax, penslar, bestick, nycklar, burköppnare och konservoöppnare. Alla verktyg måste vara riktiga och av god kvalitet.

Det första stadiet i verktygshanteringen går ut på att lära eleven att behärska verktygen. Det krävs först en experimenterande period under vilken eleven lär sig förstå verktygets användningssätt. Han har då inte något intresse för att göra något med verktygen. Situationer som därvid skall tas tillvara är snickeri, hemaktiviteter, ätning etc. Så småningom lär sig eleven att behärska verktygen så väl att han kan

föra över sitt intresse på att tillverka något. I början är resultatet primitivt. Det viktiga är att det blir något, inte hur. Mängden är ofta en viktig värdering för eleven. Observera att innan eleven kan kombinera verktyg och material måste han först bli bekant med verktyg och material var för sig. Se även under skapande verksamhet (p 4).

Användandet av sax är en mycket komplicerad aktivitet som kräver en samordning av finger- och handrörelser. Det ställer också krav på styrkan i händerna. Under en mycket lång period experimenterar eleven med saxen, leker med den och för samman saxuddarna med båda händerna. Under hela denna tid är det inte fråga om något intresse för själva klippandet. Eleven behöver endast en sax med trubbiga uddar. Nästa steg går ut på att träna att föra samman saxuddarna med en hand. Först sedan eleven klarar det kan man ge honom papper att klippa i. I början klipper eleven hack i papper, så att det bildas fransar runt om. Först därefter är det fråga om ett klippande för klippandets egen skull. Han kan då föra över intresset från den motoriska aktiviteten till resultatet. Eleven klipper efter linjer och former. Tidningar med färgglada bilder är då lämpligt material. Tydligt uppritade cirklar och andra former på pappersark kan också användas.

Ett exempel på en situation som kan medge en varierad träning med inslag av verktygshantering är skoputsning. De moment som ingår är: framplockning av det som behövs, avskruvning av hatten på tuben med skokräm, påsättning av kräm med duk etc, borstning. Eleven får sedan också uppleva tillfredsställelsen att ha blanka skor.

7.4 Skapande verksamhet

På förskolnivå är den skapande verksamheten endast på de senare stadierna ett fritt skapande. Den största delen av undervisningen går ut på att lära eleven hantera dels de verktyg som behövs i verksamheten och dels det material, som används. Under ett tidigare stadium kan det förekomma att eleverna börjar ett experimenterande med lera och färg men största delen av utvecklingen ligger inom det senare stadiet.

Modellering

Lera är ett träningsmaterial som passar på alla nivåer. Även i tidiga utvecklingsskeden är den användbar då eleven inte behöver så god finmotorik för att hålla den i handen, känna på den och se hur den förändras efter handens rörelser. När eleven sedan börjar formge får han utlopp för sin fantasi och skaparlust och kan också kombinera leran med användning av verktyg och material. I början av utvecklingen förekommer en rädsla att kladda ner sig. Detta har social anknytning. Eleven lär sig i andra sammanhang att inte kladda t ex vid ätning. Situationen kan därför betyda en konflikt för eleven. Viktigt är här att få eleven att förstå att det är tillåtet att kladda i detta sammanhang och att man kan tvätta sig efteråt. Därefter kommer ett intresse för själva hanterandet av leran. Eleven sitter och känner och kramar på leran. Därefter upptäcker han att det går att göra något med leran, han rullar och kavlar den och delar den i bitar. Formgivningen förbättras och eleven börjar associera till föremål och namnger dem. Utsmyckning och arbete med detaljer följer därefter.

Målning

Även målningen innebär i början ett hanterande av material respektive penslar. Eleven måste först bli bekant med materialet genom fingermålning. Eleven experimenterar då med färgen och kladdar med den. Därefter koncentrerar han sig på penslarna. Han måste en tid få möjlighet att själv doppa penseln i färgen och sätta den på papperet. Då han klarar att behärska penseln och förstår användningen av färger riktar han sitt intresse på resultatet. Därefter sker en spontan utveckling och ett intresse för kombination av färger. Ta vara på hela målningssituationen och låt eleven delta i både förberedelse och aktivitet. De moment, som kan tas in i målning, är följande:

- . förstå instruktioner
- . veta sakernas plats
- . hämta arbetsmaterialet till sin arbetsplats
- . hämta det som behövs för blandning av färg
- . med hjälp kunna blanda, tillsätta vatten i rätt mängd, öppna kranen så att vattnet rinner lagom mycket och röra om
- . måla
- . städa upp efter målning.

Eleven skall stimuleras att själv uttrycka sig i målning, lera och andra skapande aktiviteter. Kombinera olika verksamhetsformer och ge eleven möjlighet till nya erfarenheter. Exempel på kombinationer är att eleven klipper ut något och sedan kompletterar med målning och till sist spikar upp resultatet. Det väsentliga för eleven är att det blir något resultat av hans arbete. Kvalitativa aspekter kan alltså inte läggas på den skapande verksamheten under förskoltiden.

Ritning

Ritande är det motoriska återgivandet av former. I början är det alltså i hög grad en motorisk aktivitet men den präglas av den intellektuella mognaden och är elevens uttryck för sin upplevelse av omvärlden.

Elevens intresse för kriter börjar på ett tidigare stadium genom att han håller kriter i handen, tittar på den och undersöker den men sätter den inte i samband med papperet. Oftast sker det av en händelse att eleven ritar ett streck. Därmed börjar eleven förstå vad kriter skall användas till.

Under det senare stadiet börjar det verkliga ritandet. Barnet följer följande steg:

1. klotter med linjerna vågrätt
2. klotter med linjerna lodrätt
3. cirkelformade rörelser
4. primitiva figurer som namnges
5. vinklar och bättre gestaltning.

Barnet bör även på de första tre stegen känna att han åstadkommit något värdefullt. Resultatet i ritningen är inte bara figurer utan även klotter. Eleven kan stå på de två första stegen under mycket lång tid.

Eleven stimuleras till en aktivitet genom att få stora kriter som han lätt får ett grepp om och stora papper. Papperskvaliteten kan varieras så att eleven upplever att resultatet kan växla.

Då eleven först namnger ett föremål sker detta efter det bilden är färdig. Han associerar då till något och ger namn åt bilden. Ofta sker det sedan omgivningen begärt en beskrivning. Så småningom bestämmer eleven sig för vad bilden skall föreställa innan den kommit till.

Slöjd

Slöjd är en komplicerad aktivitet, som under förskoltiden kan användas endast i den finmotoriska träningen. Något produktivt resultat är det ofta inte fråga om. Till en början får eleven lära sig förstå användningen av nål och tråd. Intresset kommer ofta som en härmning av de vuxna. Masonitskiva med stora hål och stor och trubbig nål och färgglatt tjockt garn är ett lämpligt material att börja med. Efterhand som eleven lärt sig behärska förandet av nålen kan han få arbeta med annat material som skurduksväv och aidaväv. Sedan eleven lärt sig trä på väv, börjar träningen i att trä i nålen och sedan avsluta arbetet och fästa tråden. Först härefter tränar man eleven att sy enkla stygn. På det sättet blir sömnaden en aktivitet som eleven självständigt kan arbeta med.

Många förskollärare känner krav att eleverna skall tillverka föremål som de kan ta med hem. Förväntningarna utifrån kan bli så stora att man sätter eleverna till aktiviteter som de inte är mogna för och låter personalen "hjälpa till" så att resultatet inte blir elevernas eget. Det är naturligtvis mycket stimulerande för eleverna att få ta hem saker, som de gjort. Man skall då välja att göra saker, som eleverna själva har möjlighet att utföra och som är ett led i träningen. Frågan tas lämpligen upp på föräldramöte varvid målsättningen diskuteras.

Rörelselekar

Rörelselekar måste systematiskt inriktas på barnets fysiska och psykiska utveckling och blir därför aktuella först på det andra stadiet. Viktigt är då att den fysiska miljön, föräldrar och förskolans personal stimulerar barnet till att pröva på och utforska rörelsemöjligheterna i omgivningen och i lekar med kamrater.

Rörelselekarna bör vara av såväl rörelseskapande karaktär som metodiskt klart funktionsbetonade. Fritt rörelseskapande ger liksom

förmåga i idrotter självtillit och säkerhet och måste ges stort utrymme. Största utrymmet bör dock ges funktions- och idrottslekarna. Troligt är att vi underskattar förskolbarnets förmåga att lära sig vissa aktiviteter och därigenom inte utnyttjar de åldrar där den sensoriska inlärningen borde vara gynnsam. En viss rädsla från den vuxnes sida kan även verka som en spärr för den motoriska träningen. Exempel på färdigheter som för en del elever säkerligen bör kunna grundläggas på förskolstadiet är simning och skidåkning.

Terrängleksaker i dess enklaste former ger kroppsbehärskning då de uppövar förmågan att röra sig på ojämn mark. Över huvud taget bör de fria rörelselekarna förläggas utomhus så mycket som möjligt.

Finns det utrymme i förskolan - en lekhall - och skyddade lekplatser utomhus kan olika rörelseleksaker lätt anordnas. För att kunna tillfredsställa barnets behov av att klättra, klänga, hoppa och balansera - aktiviteter, som framförallt barn i tätorter lätt går miste om - bör förskolbarnet få öva dessa funktioner på välutrustade lekplatser utomhus och på speciella klätter- och balansredskap inomhus, men framförallt i naturlig utomhusmiljö.

De "gymnastiska" övningarna bör i regel inte vara konstruerade av läraren. Möjligen kan eleven uppmanas att pröva ut på vilka sätt man kan förflytta sig på eller över ett hinder (klätterredskap). Viktigast är att eleven stimuleras till rörelseaktivitet och fritt rörelseskapande. Lusten till fysiska aktiviteter måste skapas, då det naturliga rörelsebehovet hos utvecklingsstörda ofta är hämmat.

Att röra sig till musik är en rörelselek i sig själv. Som all annan lek måste den få utövas så att den kan ligga till grund för svårare koordinationsformer såsom rytmisk gymnastik och olika dansformer. Förskolans rytmövningar och enkla dansformer måste vara improviserade så att de inte binder utan utvecklar ett naturligt rytmiskt rörelsesätt.

7.5 ADL-träning

I förskolundervisningen är det i första hand den primära ADL-träningen som är väsentlig. Elevens värld vidgas genom att han lär sig förstå hemmets och den närmaste omgivningens vanliga funktioner. Vissa mycket enkla sociala normer och ett allmänt beteende skall tränas.

Ätande

Ätandet är den ADL-funktion som eleven lättast blir motiverad för. Prestationen ger en snabb belöning i form av mat. Det är också en viktig aktivitet genom att den kan ge god kontakt med de vuxna. Ätandet leder vidare till orala övningar, som är högst väsentliga för barn på tidiga utvecklingsstadier.

Ätandet kan under det tidigare stadiet indelas i följande steg:

1. tuggande
2. sväljande
3. samverkan i att hjälpa till att hålla mugg eller sked
4. försök att själv klara av att hålla sked och mugg.

Under hela detta stadium försiggår ett experimenterande. Eleven måste lära sig förstå vilka föremål som används i ätsituationen, hur de känns, när de används och hur de används. På detta stadium förekommer ofta ett kladdande. Kladdandet orsakas först av att eleven inte klarar av den motoriska prestationen utan vänder skeden eller missar munnen vid drickandet. Senare blir kladdandet ett experimenterande med mat och dryck, ett undersökande av vad det är och vad det kan användas till.

Både sugandet och tuggandet är motoriska aktiviteter. Även på andra sätt är motoriken en förutsättning för ätandet: grepp om glas, bestick och tallrik, förandet av bestick och glas etc. Parallellt med ätträningen måste fin- och grovmotorisk träning läggas upp.

På det senare stadiet är barnets förmåga att kommunicera och härma så utvecklad att man kan börja en träning i ett elementärt bords-skick. Moment som ingår här är:

- att veta sin plats vid bordet
- att äta snyggt
- att servera
- att använda servett etc.

Elevens motoriska förmåga utvecklas samtidigt som förmågan att använda bestick. Barnets starka intresse för sociala reaktioner gör att man kan få se en återgång till kladdandet i avsikt att väcka uppmärksamhet.

Eleven får delta i de aktiviteter som föregår ätandet (se även hemaktiviteter) och det är nödvändigt med väl tilltagen tid i själva matsituationen. Fungerande bestick och övrig utrustning samt snygg dukning påverkar också utvecklingen. Personalen bör delta i måltiderna så att eleverna har förutsättning att härma. I annat fall härmar de kanske de andra barnen och då ofta deras felaktiga beteenden.

Klädse

Klädträningen kan vara svårare att motivera eleven för. Här är det viktigt att eleven upplever av- och påtagning av kläder som meningsfullt. Man tar på ytterplagg för att gå ut, övriga kläder för vattenlek etc. Det som eleven kan tänkas lära sig under förskoltiden är

avklädning

påklädning

knäppning av blixtlås och knappar.

Det är viktigt att man tidigt gör eleven uppmärksam på kläderna och aktiviteterna vid av- och påtagning. I första hand stimuleras eleven till samverkan. När man tar på rock etc får eleven själv sträcka fram armarna och vid påtagning av byxor får han själv sträcka fram benet. Vidare stimuleras han att själv dra tillbaka armar och ben vid avtagning. Under denna period är det bekantskapen med kläderna och experimenterandet med dem som är intressant. Därför måste eleven få möjlighet att ta i och undersöka plaggen. Börja med att låta honom ta i skor och strumpor.

Läraren måste vara uppmärksam på när eleven själv vill delta. Vidare kan man fånga upp omedvetna rörelser som skulle ha kunnat vara medvetna. Förstärkning bidrar till utvecklingen.

Förmågan att använda sina armar i koordinationssituationer som kommer på ett senare stadium bidrar till att eleven kan lära sig först av- och sedan påklädning. Börja med de plagg som eleven ser,

nämligen skor och strumpor. Därefter rock och mössa och så övriga plagg i den ordning eleven visar intresse.

Det är viktigt att varje elev vet var han har sina kläder och var han skall lägga dem vid t ex vattenlek samt att han kan nå sina kläder.

Funktionen kan påverkas också genom att man använder riktiga kläder, enkla i modell och i bra material så att klädseln underlättas och eleven snabbt får uppleva att han klarar sig själv.

Mycket kan tränas i klädselsituationer: färguppfattning, hygien och estetiskt sinne.

Hygien

Ämnet tillhör helt det senare stadiet. De moment som under förskol-åldern kommer in i hygienträningen är:

- att klara av att gå på toaletten
- att klara av enkel tvättning
- att till viss del klara av tandborstning.

Toaletträningen skall sättas in mycket försiktigt. Överkrav på detta område kan leda till personlighetsmässiga störningar. Det är bäst att i början ha en passningsrutin och försöka göra eleven medveten om innebörden av toalettbesöken. Toaletterna bör ha en inredning som passar elevernas längd. För höga toalettstolar skapar ofta en rädsla och protest att sedan gå dit. Eleverna skall också lära sig använda toalettpapper. Kladdande med avföring är ett tecken på ett behov av mer aktivitet på andra områden. En period är det dock även hos normala barn vanligt med detta intresse då föräldrarna ofta lägger stor vikt vid toalettbesöken vilket också riktar barnets uppmärksamhet mot resultatet. Eleven skall även uppmuntras att tala om när han behöver gå på toaletten.

I tvätträningen ingår momenten blötning av händer, intvålning och sköljning. Eleven stimuleras att delta i tvättaktiviteten först av händer och sedan av andra kroppsdelar, först de kroppsdelar som han själv kan se. Det är viktigt att ta vara på elevens intresse för vatten och överföra det i en aktivitet som leder till ett större

oberoende. Det viktiga är deltagandet och förståelsen för vad tvättning är. Vid träning av detta område kan man låta eleven uppleva att man är våt - torr, ren - smutsig, känna efter hur det känns, se sig i spegeln etc.

I hygienträning ingår även tandborstning, varvid eleven tränas i funktionen, ej tandhygien i egentlig mening.

För hela området hygien gäller att man för in träningsmoment som rutiner under dagen. Eleven får egen hygienutrustning och stimuleras att själv plocka fram de föremål han behöver vid en viss aktivitet. Hygienträningen kan ibland ökas ut med kamning, hårtvätt m m. Badning kan också tas in men då oftast i form av vattenlek.

Hemaktiviteter

Träning i hemaktiviteter innehåller mycket varierande moment, motoriska såväl som sociala och intellektuella. Mycket av träningen går ut på att eleven härmar den vuxne och därmed också får kontakt. I hemaktiviteterna är det naturligt att man samtalar med varandra vilket ger talträning. Träning i färg- och formdiskrimination är också självklara inslag. Eleven får således möjligheter att på ett integrerat sätt pröva olika färdigheter han tidigare lärt sig.

I alla hemaktiviteter är det nödvändigt att man ordnar meningsfulla och realistiska situationer. Målsättningen är att ge eleven en förståelse för vad som försiggår i ett hem och göra honom delaktig i verksamheten i hemmet.

Moment som ingår i hemaktiviteter:

- . eleven hämtar föremål på begäran
- . eleven lämnar och sätter tillbaka föremål på begäran
- . eleven deltar i enkla hemaktiviteter
- . eleven utför självständigt enkla hushållsgöromål
- . eleven hjälper till med mer avancerade arbetsuppgifter.

Den första undervisningen kan i viss utsträckning påbörjas på det tidigare stadiet och går ut på att göra eleven medveten om olika saker i ett hem, var de finns och hur de skall användas. Eleven får först hämta ett föremål och sedan lämna eller sätta tillbaka det.

Exempel: eleven hämtar sin mugg när han skall dricka, tar saftflaskan när man skall blanda saft eller hämtar kassen när man skall gå ut och handla. När han är mogen för att kunna sätta tillbaka ett föremål låter man honom delta i t ex avdukning efter mellanmål.

Efter hand som eleven får begrepp om föremålen, deras användning och samhörighet låter man honom delta i fler aktiviteter.

Köksaktiviteter som mycket enkel matlagning, bakning, dukning etc skall komma in som träningssituationer. Läraren bör ordna sådana situationer i förhållande till årstider, helger, födelsedagar etc varvid eleven samtidigt får tidsbegrepp. Då det gäller förskola för utvecklingsstörda måste köksaktiviteterna försiggå med vanlig köksutrustning t ex elspis (platta) och diskbänk. Köksaktiviteter skall inte vara fantasilek utan realistiska övningar för att göra eleven medveten om vad som händer i ett hem.

Städaktiviteter, tvättning av enkla klädesplagg och enkel klädvård bör komma in i hemaktiviteter. Sådana aktiviteter kan ge eleven många träningsmoment. Eleven skall delta i de olika momenten och mer och mer självständigt lära sig utföra dem, t ex den tidigare beskrivna skoputsningen.

Skapandet av en hemlik miljö i skolan med ljus, prydnadssaker, dukar, krukväxter etc ger många träningstillfällen. För att eleven skall lära sig att inte slå sönder sakerna låter man honom delta i t ex planterandet av växterna, som han sedan ser växa upp, inköp av prydnadssaker och tändning och släckning av ljusen. Han identifierar sig därvid lättare med sakerna och lär sig därmed att vara rädd om och vårda föremålen i sin omgivning.

Hemaktiviteterna utsträcks sedan mer och mer från hemmet ut i samhället. Eleverna får delta i inköp av de saker och matvaror som man använder i skolan. De får gå med på posten och hämta paket, lämna till kemisk tvätt etc. Därvid kommer även en träning i ett riktigt trafikbeteende. Man lär eleven hur man skall gå på trottoaren, att man inte får springa ut på gatan och att man måste se sig för åt alla håll, innan man går över gatan. Ett riktigt trafikbeteende måste emellertid först tränas i en skyddad miljö i förskolan.

8. Lekotek

En viktig del av omsorgsverksamheten utgörs av lekoteken, en speciell form av låneverksamhet som innebär att föräldrar får låna rätt avpassade leksaker för stimulering och träning av det handikappade barnet.

Lekoteket kan ligga i anslutning till en förskola, ett vårdhem för barn eller separat. Det bör förestås av en förskollärare, helst med specialutbildning.

Utlåning från lekoteket skall föregås av observation av barnet och pedagogisk rådgivning till föräldrarna. Besöket på lekoteket sker på avtalad tid varvid förskolläraren vid lekoteket iakttar barnet i olika leksituationer och diskuterar med föräldrarna hur ett träningsprogram skall läggas upp i anslutning till det lekmaterial som lånas. Det är väsentligt att föräldrarna upplyses om att det utlånade materialet är avsett för träning med klar pedagogisk inriktning och ej är en leksak som kan användas utan handledning. Vid detta samtal kommer ofta andra frågeställningar upp beträffande skolgång, kurativa åtgärder m m. Föreståndaren för lekoteket bör därför vara väl förtrogen med omsorgsverksamheten och kunna förmedla kontakter med de personer som handlägger sådana frågor.

Lekoteket är avsett

dels för barn som ej deltar i förskolverksamhet,
dels som ett komplement till träning av de barn som går i förskola eller erhåller särskild undervisning i hemmet.

Det möter givetvis inget hinder att även äldre elever utnyttjar lekotekets material där det anses lämpligt. Detta bör ske i nära samarbete med barnets lärare.

Förskolläraren vid lekoteket bör helst delta i de konferenser som berör barn som lekoteket har som låntagare.

Lekoteket bör innehålla ett stort förråd av material så att olika utvecklingsnivåer kan tillgodoses. Lekmaterial som behövs för träning av utvecklingsstörda barn är ofta skrymmande och även dyrt i inköp samtidigt som det ofta endast kan användas under kortare perioder. Det är därför mycket lämpligt att just sådant material kan lånas från ett lekoteks utrustning, då man ej kan räkna med att enskilda föräldrar har möjlighet att anskaffa det. Visst lekmaterial bör även vara avpassat för såväl motoriska handikapp som syn- och hörselhandikapp. Se i övrigt anvisningarnas materialförteckning.

9. Läromedel

Läromedlen skall vara av bra kvalitet, ändamålsenliga, utförda i rena färger och i varierande material. Varje förskola behöver ett stort urval av materiel med tillräckligt antal av varje för att kunna tillfredsställa alla utvecklingsnivåer.

Kommunikation

För lek

Mobil

Träskramlor

Enkla musikinstrument

Gripleksaker i trä

För vattenlekar: Svampar

Slangar

Burkar

Slevar

Flaskor

Trattar

Bringare

Baddockor

Båtar

För sandlekar: Små och stora spadar

Små och stora hinkar

Silar

Stora burkar

Riktiga kakformar

Utklädningsmateriel i rikligt urval.

För musik

Rundstavar

Kastanjetter

Handtrumma

Tamburin

Bjällror

Triangel

Enkla sångböcker

Grammofon + skivor

För talträning

Sugrör

Slangar

Projektor

Diabilder

Böcker: Pekböcker med realistiska och tydliga bilder.

Barnböcker med realistiska bilder och till verkligheten
väl anknuten text.

Motorik

För grovmotorisk träning

Bildäck att sitta i, balansera med, rulla med

Specialstolar

Vagnar att skjuta framför sig

Kontaktplastremsa att fästa på golvet

Balansbänk

Klätterhäst

Rutschhus

Ribbstol

Vippbräden

Stege

Trappa

Pallstege (för hushåll)

Balansbänken "Krokodilen"

Stor röd boll

Pinne i snöre

Vagnar och kärror i snöre

Hund eller bil i snöre

Bilar i plast eller trä

Klätter-, kläng- och balansredskap för utomhusbruk

För finmotorisk träning

Kulor på band

Tomatpärlor

Tjocka gummiringar

Lekband

Pärlor i olika tjocklek

Ärtor

Olika speciellt utformade material för träning av koordination och finmotorik

Sinnesträning

Föremål och lådor i grundfärgerna

Färgknappspel

Färgbräden

Färgträningmateriel

Färgblock

Färgnyansbräden

Ulins förskolmateriel

Formbräden

Sandpappersformer

Häftstiftsformer

Formlåda

Formstavar

Formbyggbräden

Inpassningsspel: Leksakerna

Tjocka, giftfria barnkriter

Tunnare kriter

Kubformade byggklotsar i färg

Kubsats

Byggbägare

Lego

Byggkort i trä

Byggkort i plast och färg

Bygg-Brio

Olika slag av byggleksaker

Kastdockor

Tygdockor

Keldjur

ADL-träning

Allt som finns i ett hem

Individuella tekniska hjälpmedel efter behov för träning av
ätande och drickande

Knäppramar och knäppvästar.

Skapande verksamhet

Blålera

Fingerfärg

Penslar av god kvalitet

Papper

Burkar

Trubbig barnsax

Tillskärarsax

Sax för vänsterhänta

Sykort med hål

Plasttråd eller pjäxband

Skurduksväv

Grov nål med stort öga

Kraftigt ullgarn

Aidaväv

Tapisserinål

Pärlgarn

Hammare

Tång

Fil

Sandpapper

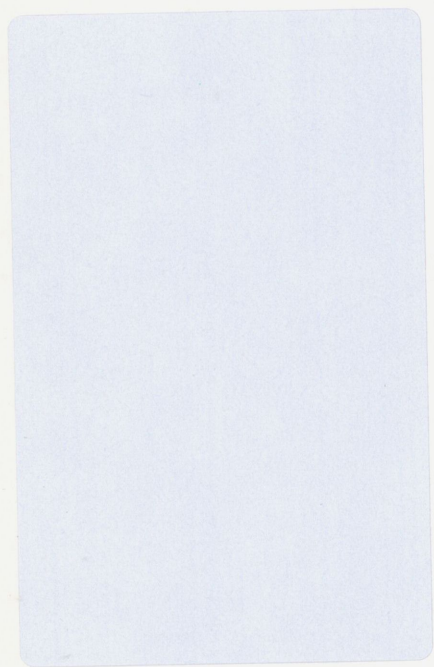
Spikstubbe

Brädbitar

Spik

Sågar

Skruvmejslar

Läroplan för särskolan

LsÄ73

II Förskola

Lsä 73:I Allmän del

Lsä 73:II Supplement

1973 UTKOMMER

Förskola

Träningskola / Särskild undervisning

Grundsärskola

Utbildningsförlaget